

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti
Evropský sociální fond

Přehled dějin evropského umění

Byzantské umění

Přednášející: PhDr Hana J. Hlaváčková

Byzantské umění.

Přednáška se zabývá uměním spjatým s křesťanstvím východního ortodoxního ritu od založení Konstantinopole Konstantinem Velikým v první polovině 4.století do jejího pádu v r. 1453. Týká se několika okruhů:

1.Konstantinopol jako mocenské i kulturní centrum Byzance.

Konstantinopol (Istanbul) byla centrem císařství , náboženského i kulturního života po celou dobu trvání Byzantské říše, během několikerého dobývání však byla velká část památek zničena.

Hlavní chrám, Hagia Sofia, byl vybudován poté, co předchozí chrám vyhořel, ve 30. letech 6.stol.za vlády císaře Justiniána, jako centrála kombinovaná s podélnou dispozicí. Jeho stavitelé byli, podle historika Procopia, Isidoros z Miles a Anthemios z Tralles. Výzdoba interiérů, z níž část mosaik je dochována, byla započata po pol. stol. za vlády Justina II a pokračovala i v následujících staletích./obr.1-11/ . .

Druhým významným chrámem s dochovanými mosaikami a nástěnnými malbami, který dnes slouží jako muzeum, je Chóra, jejíž vnitřní výzdoba pochází až ze 14.stol./obr. 12-16/.

2. Klasický byzantský chrám Dafni, Hosios Lukas, sv.Sofie v Kyjevě.

Klasický byzantský chrám je centrální, pětikupolový, a měl vybudován, na rozdíl od západního chrámu, i jistý systém výzdoby.interéiru: Kristus Pantokratór je zobrazen v kupoli, Bohorodička v konše hlavní apsidy, evangelisté v pendantivech. Klasické centrály, v nichž se systém malířské výzdoby během 11. a 12.století utvářel, dosahují současně vrcholné malířsk kvality. Jsou to chrámy Hosios Lukas v centrálním Řecku, .Dafni v blízkosti Athén, Nea Moni na ostrově Chiu a sv.Sofie v Kyjevě./obr.18 - 3o/.

3. Ikona. Nejstarší soubor ikon v Klášteře sv. Kateřiny na Sinaji.

Ikone jako nositeli kultu byla věnována velká pozornost. Po vyřešení sporu o oprávněnost zobrazování (v r.843), který vyústil až do ikonoklastických bouří v 8.-9-století, při nichž bylo zničeno velké množství památek, se proto dochovalo jen málo ikon. Převážná většina z nich je chována v odlehlém klášteře sv.Kateřiny v Sinajskm pohoří, kde ze sbírky čítající více než tři tisíce ikon je jich datováno kolem šedesáti ještě do prvního tisíciletí.Všechny jsou na původním místě, jen čtyři z nejstarších jsou dnes v muzeu v Kyjevě. /obr. 31 - 42/

4. Základy východní ortodoxní ikonografie. Zobrazení Krista, Boha Otce, Ducha sv., Bohorodičky. Déesis../obr.38-61/

Ikona je jedním z hlavních objektů východního ortodoxního kultu, téměř rovná Písmu sv. Je proto mnohem více svázána předpisy než obraz západní. Ikony byly malovány podle závazných vzorníků, Hermeneí, a vždy obsahovaly slovní název zobrazeného výjevu nebo světce (původní názvy svátků viz .odd. 5)

Kristus Pantokrát, Trpitel, soudce. Umístění v chrámu a na ikonostasu.

Bohorodička Hodegétia, Glykofilúsa, Platytera.

Deesis (prosba, přímluva). Kristus soudce je obklopen přímluvci, z nichž hlavní jsou Bohorodička a Jan Předchůdce (Křtitel). Teologický původ kompozice

Bůh Otec byl zobrazován, podobně jako ve středověku na Západě, v christomorfní podobě.

Pozdější ikonografie (od 13.-14.stol.) vychází z podoby Starého dnů (obr.39).

Duch sv. Je zobrazován (přes protesty theologů, např. Jana z Damašku) jako holubice (podle textu evangelia sv. Lukáše 3,22..

5. Dódekaorton, dvanáct hlavních svátků církevního roku

Východní křesťanská ikonografie je určována dvanácti hlavními svátky církevního roku (Dódekaorton), které se v ikonomalbě vyskytují nejčastěji. U rozsáhlejších cyklů ať už nástěnných maleb nebo řad ikonostasu bývají často doplňovány i svátky dalšími. Základní řada čítá svátky:

Zvěstování (Euangelismós), Narození (Gennésis), (zřídka a jen do 11. století) Navštívení Marie a Alžběty, např. na slonovinovém diptychu obr.61), Obětování Krista v chrámě (Hypapanté, Setkání se starcem Symeonem), Křest Kristův (Baptismos), Proměnění Krista (Metamorfósis), Vzkříšení Lazara (Egersis tú Lazarú), .Vjezd Kristův do Jeruzaléma, někdy Poslední večeře- Mystikos deipnos a Mytí nohou apoštolům), Ukřižování (Staurósis), Sestoupení Krista do pekel (Vzkříšení starozákonních spravedlivých. Anastasis),(někdy Uvěření Tomášovo), Nanebevstoupení Krista (Analépsis), Seslání Ducha sv.(Pentékosté, Padesátnice) a Zesnutí Bohorodičky (Koimésis).

Pašijový cyklus, který převládá v ikonografii západní církve, se na Východě téměř nevyskytuje.

6. Iluminované rukopisy.

Podobně jako ve středověku na Západě, i na Východě převládají zcela knihy liturgické. Nejčastější bohoslužebnou knihou je Evangeliář (zde zv. Tetraevangelion) a Žaltář, často je také iluminována literatura homiletická.. Připomenuta je i významná knižní malba arménské církve, která zůstala po staletí převážně ikonoklastická a iluminace je tam jediný rozšířenější druh výtvarného umění.

Na závěr jsou krátce připomenuty i kontakty se středověkým západním uměním především italským.

Konstantinopol (Istanbul), chrám Hagia Sofia a Chóra.

Chrám Hagia Sophia, Konstantinopol

Chrám Hagia Sophia, Konstantinopol (dnes Istanbul), interiér

Chrám Hagia Sophia, Konstantinopol (dnes Istanbul), Matka Boží po pravici s Justinianem jako zakladatelem chrámu a Konstantinem jako zakladatelem města. Mosaika z r. 944.

Chrám Hagia Sophia, Konstantinopol, Matka Boží Platytterra s císařovnou Irené. Mosaika z r.1118.

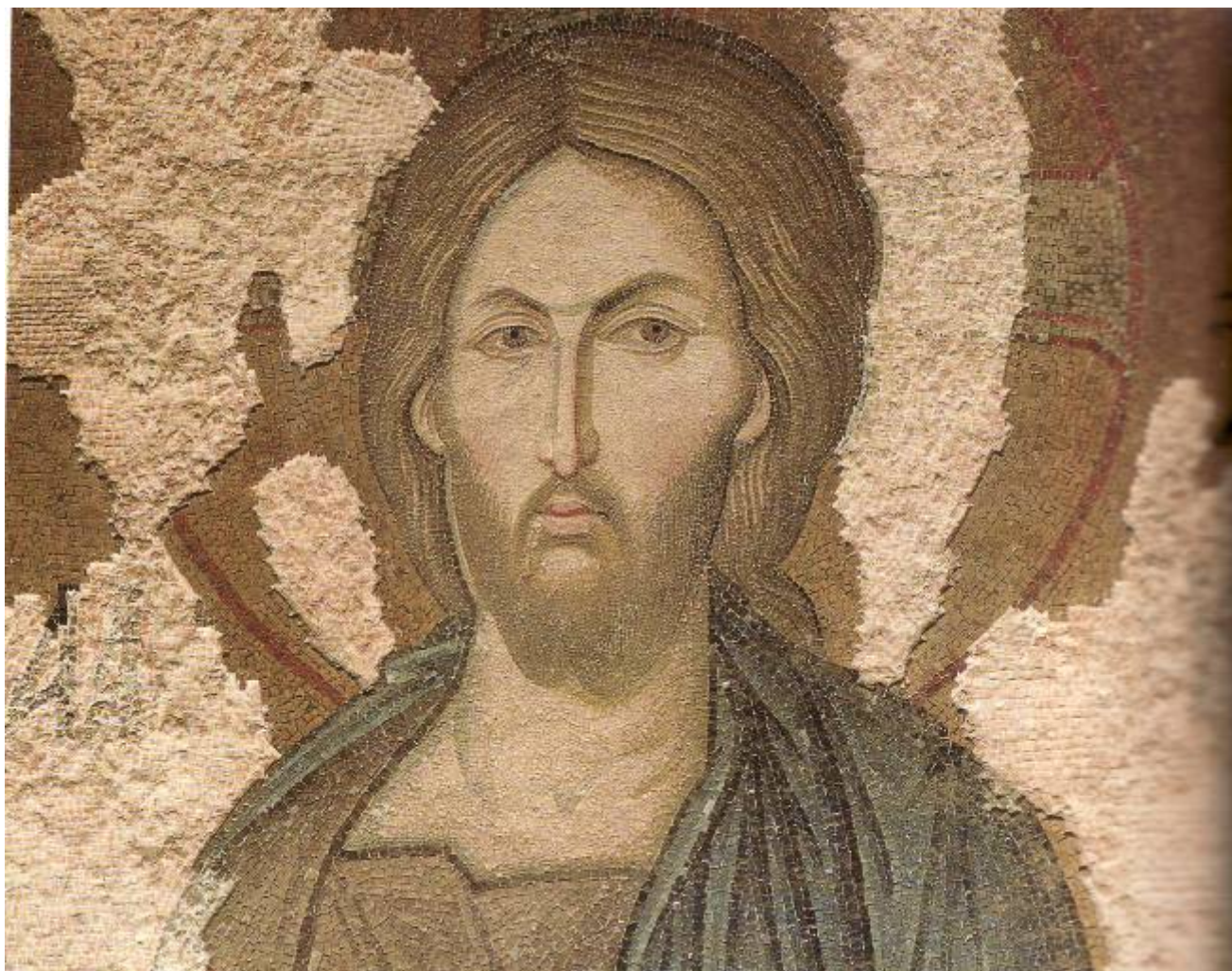
Chrám Hagia Sophia, Konstantinopol, jižní empora: Deésis: Kristus soudce s přímlovci Matkou Boží a Janem Předchůdcem (Křtitelem). Mosaika z 12.století.

Kadidelnice nebo relikviář ve tvaru byzantského chrámu (původní Hagia Sophia). Konstantinopol ? 9.století ?. Od 12.století v S.Marco, Benátky.

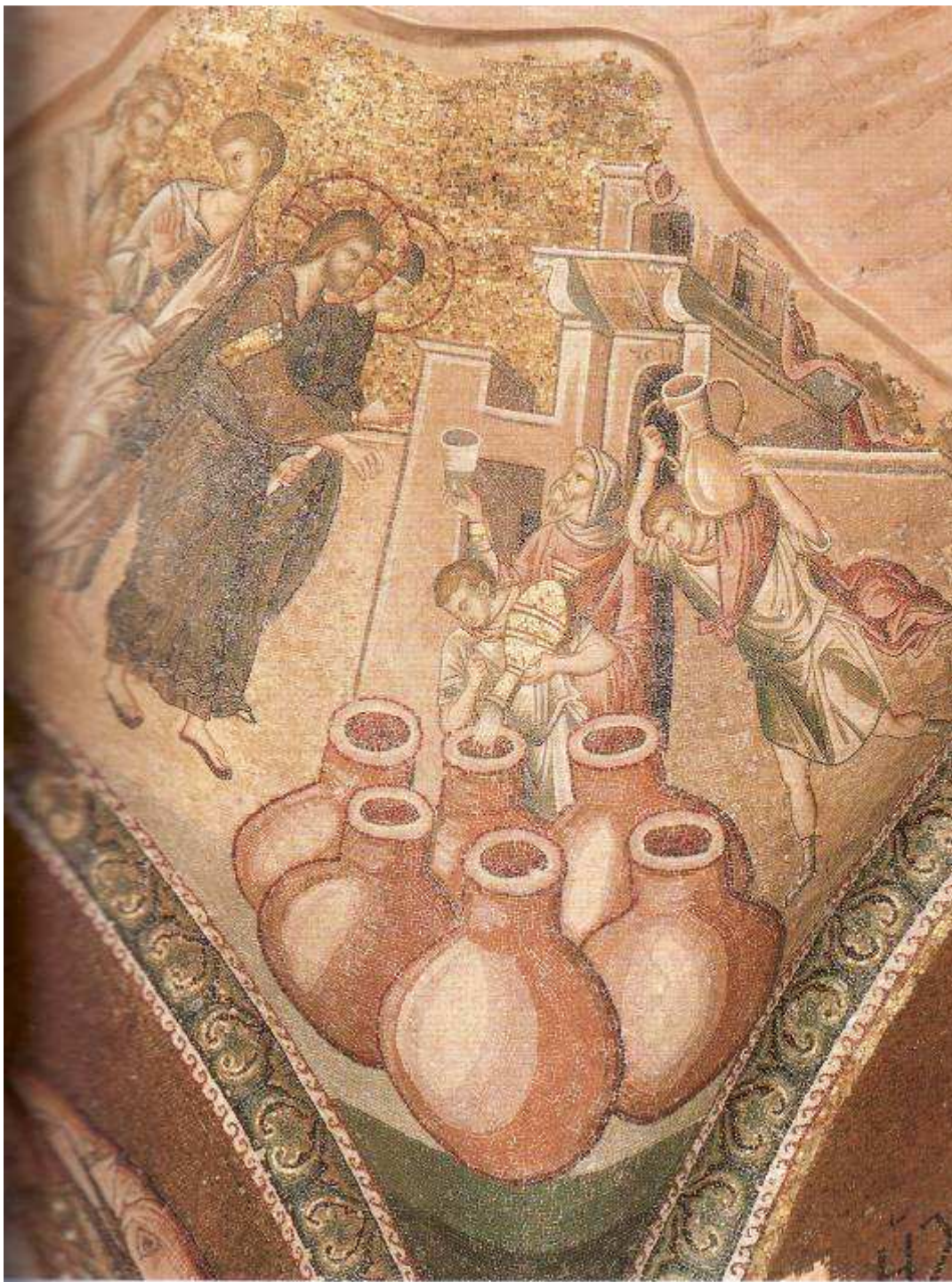
Chora (Karie Džami),
Konstantinopol. 2, pol. 11. -
poč. 12. stol.

Ježíš Chalké. Chora (Karie Džami), Konstantinipol.
Mosaika z počátku 14.století.

Matka Boží Chora (typu Platyterra, Blachernitissa).
Klášter Chora (Karie Džami), Konstantinopol. Mosaika z
počátku 14.století.

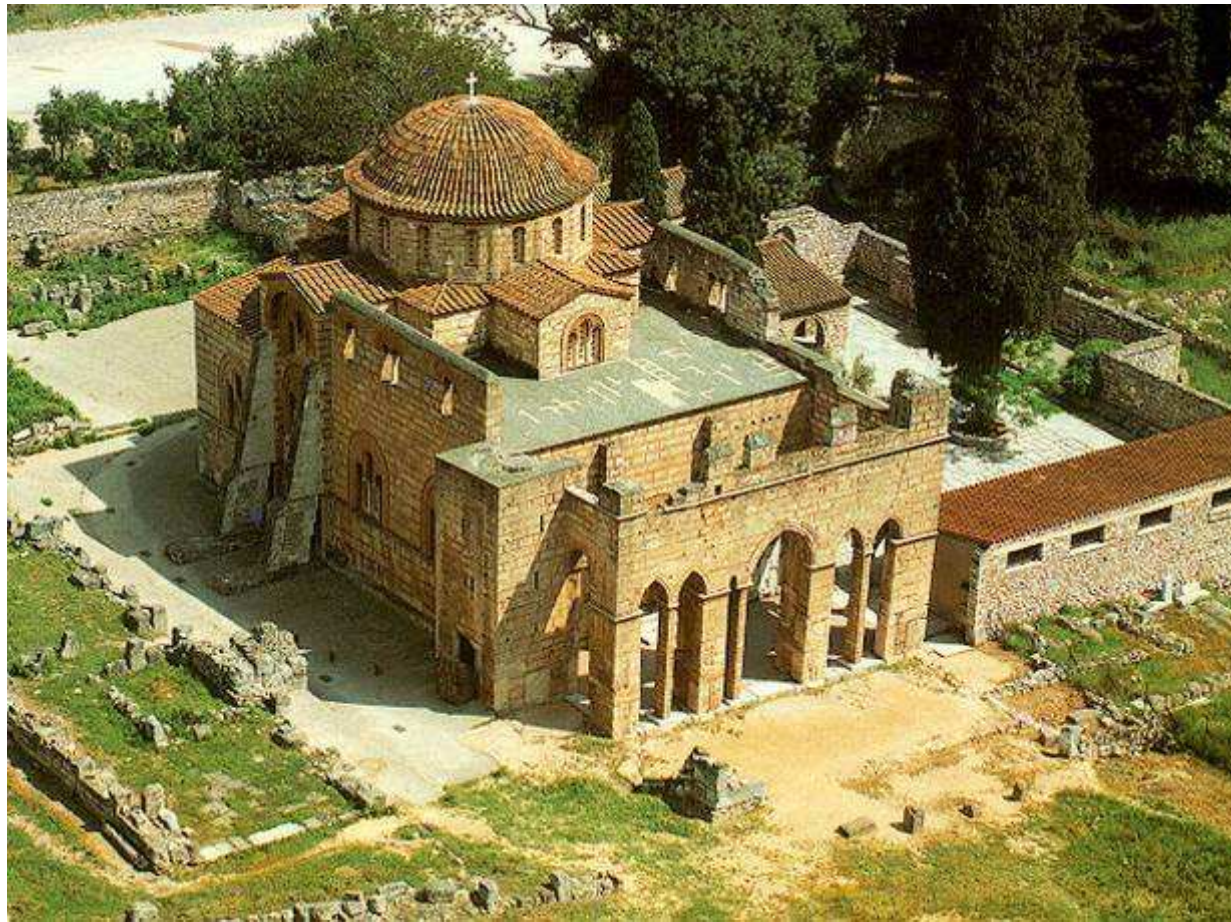

Proměnění vody ve
víno, Chora (Karie
Džami), Konstantinopol.
Mosaika z počátku
14.století.

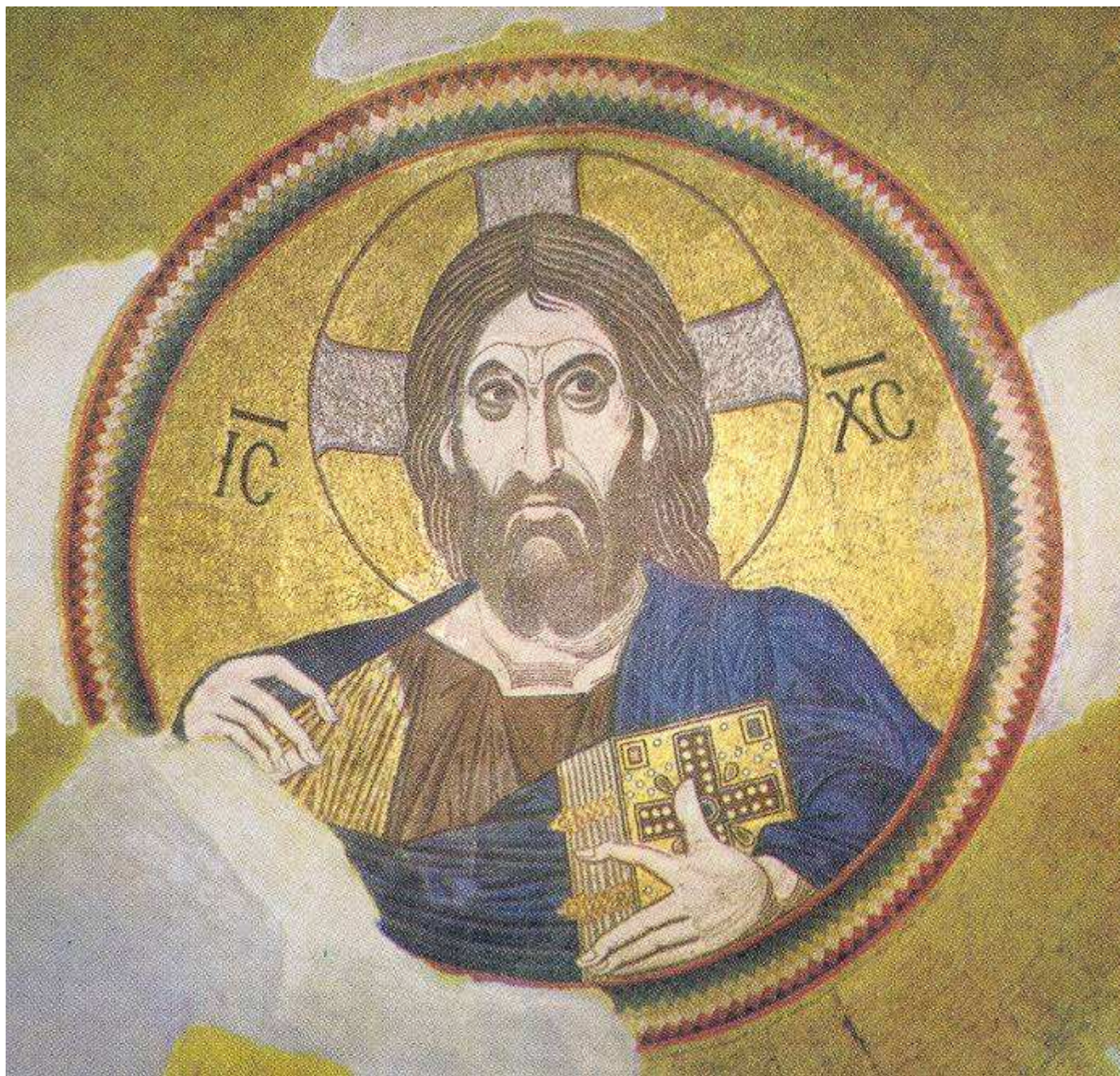

Anastasis (Sestoupení Krista do pekel), Chora (Karie Džami), Konstantinipol. Nástěnná malba z počátku 14.století.

Klasický východokřesťanský chrám 11. - 12.stol.a jeho ikonografický program (mozaiky, nástěnné malby). Dafni, Hosios Lukas, Kyjev.

Klášter Dafni u Athén,
12. století,
Řecko

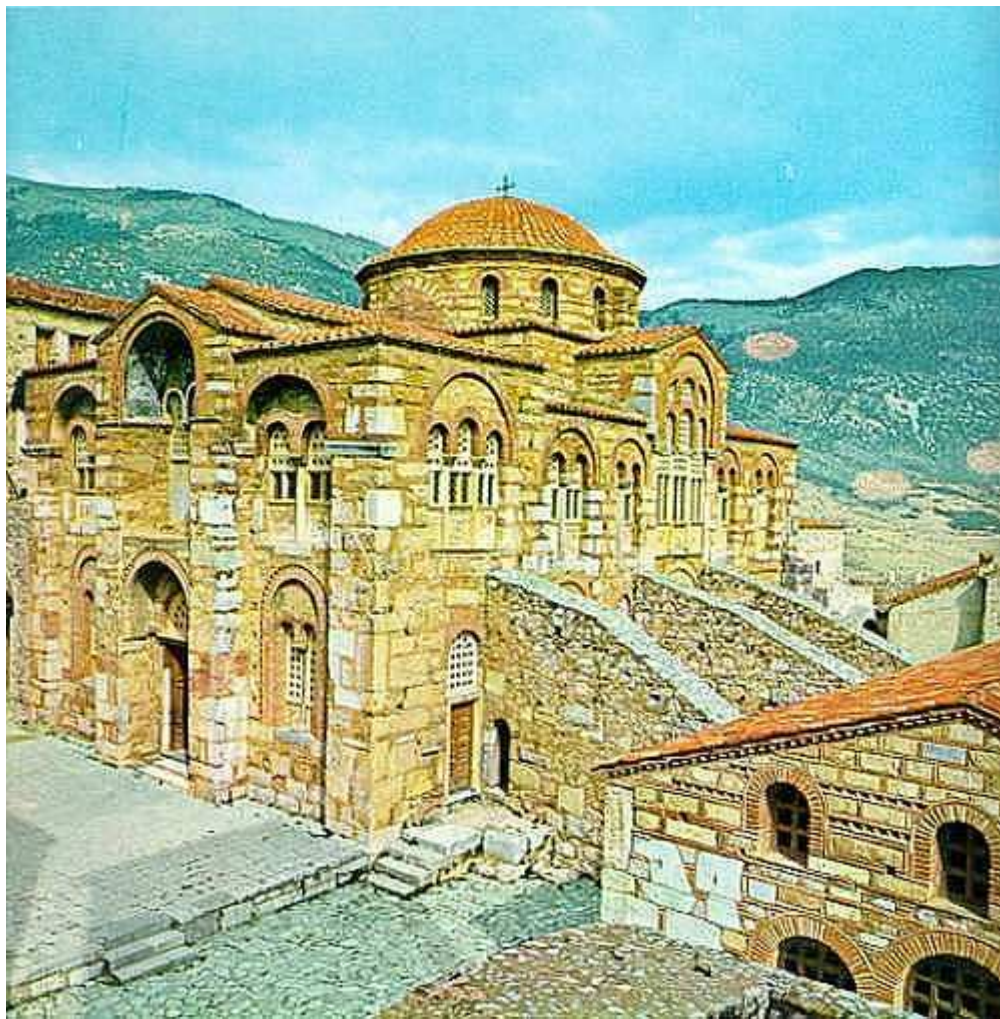
Pantokratór,
mosaika v kupoli
chrámu v Dafni,
Řecko, 12.století

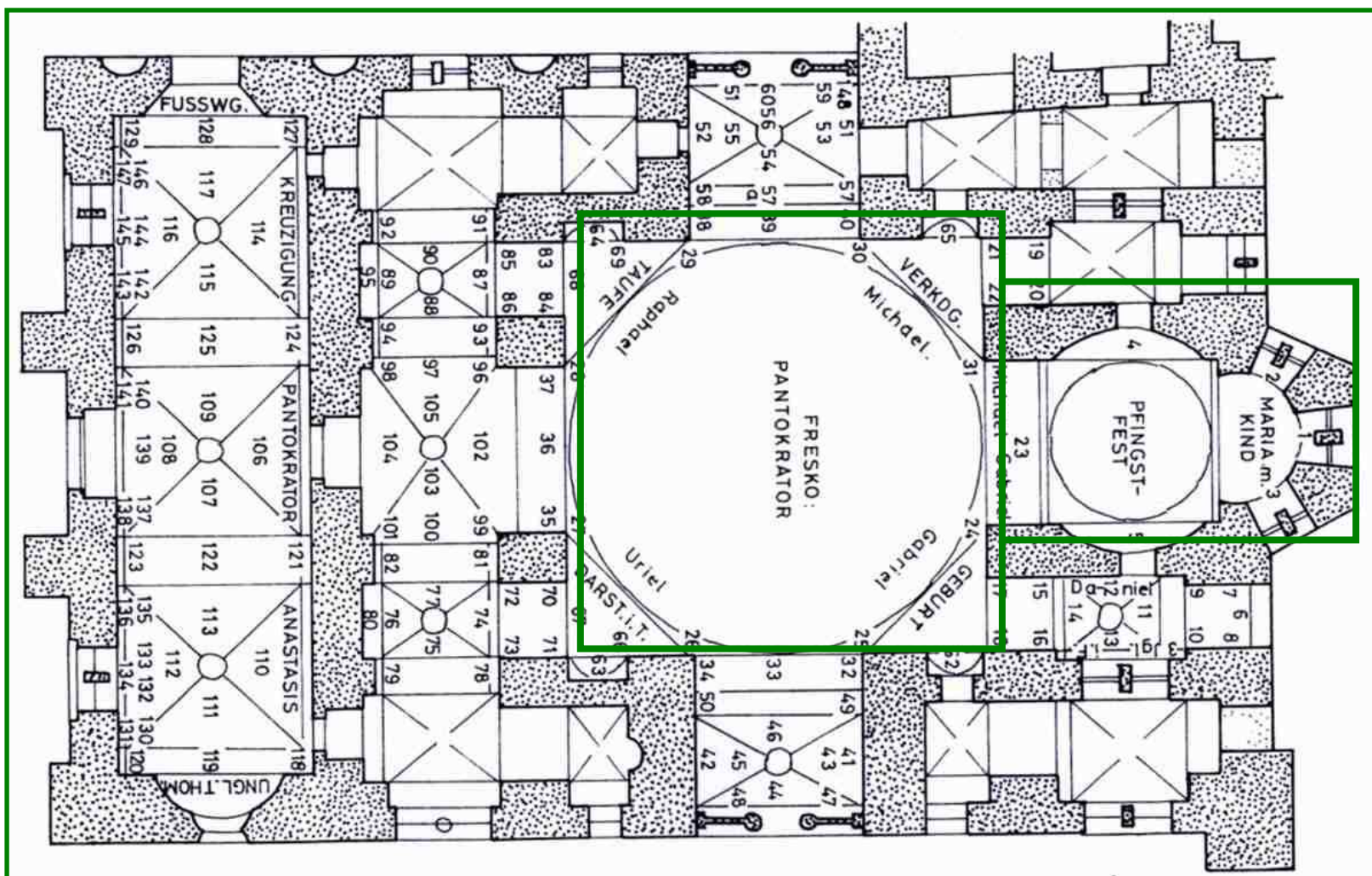
Nanebevstoupení Krista, klenba
chóru Hagia .Sophia,, 11. stol.,
Ochrid

Uvedení Bohorodičky do chrámu, mosaika v chrámu Dafni, Řecko, 12.století

Klášter Hosios Lukas,
11. století,
Řecko

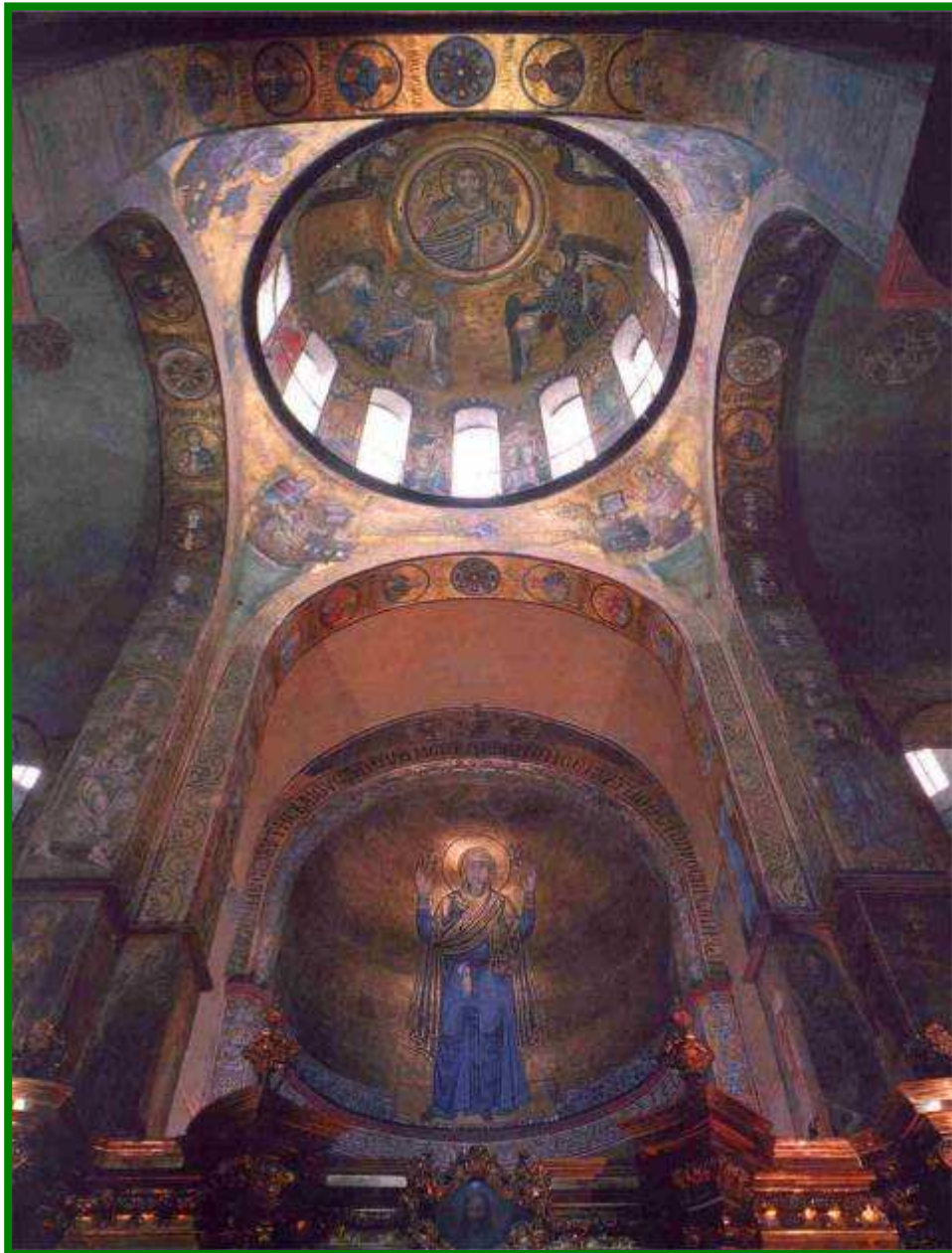
Půdorys chrámu Hosios Lukas, 11. stol., Řecko

Bohoroďička Platytera, mosaika v konše hlavní apsidy chrámu Hosios Lukas, Řecko, 12.století

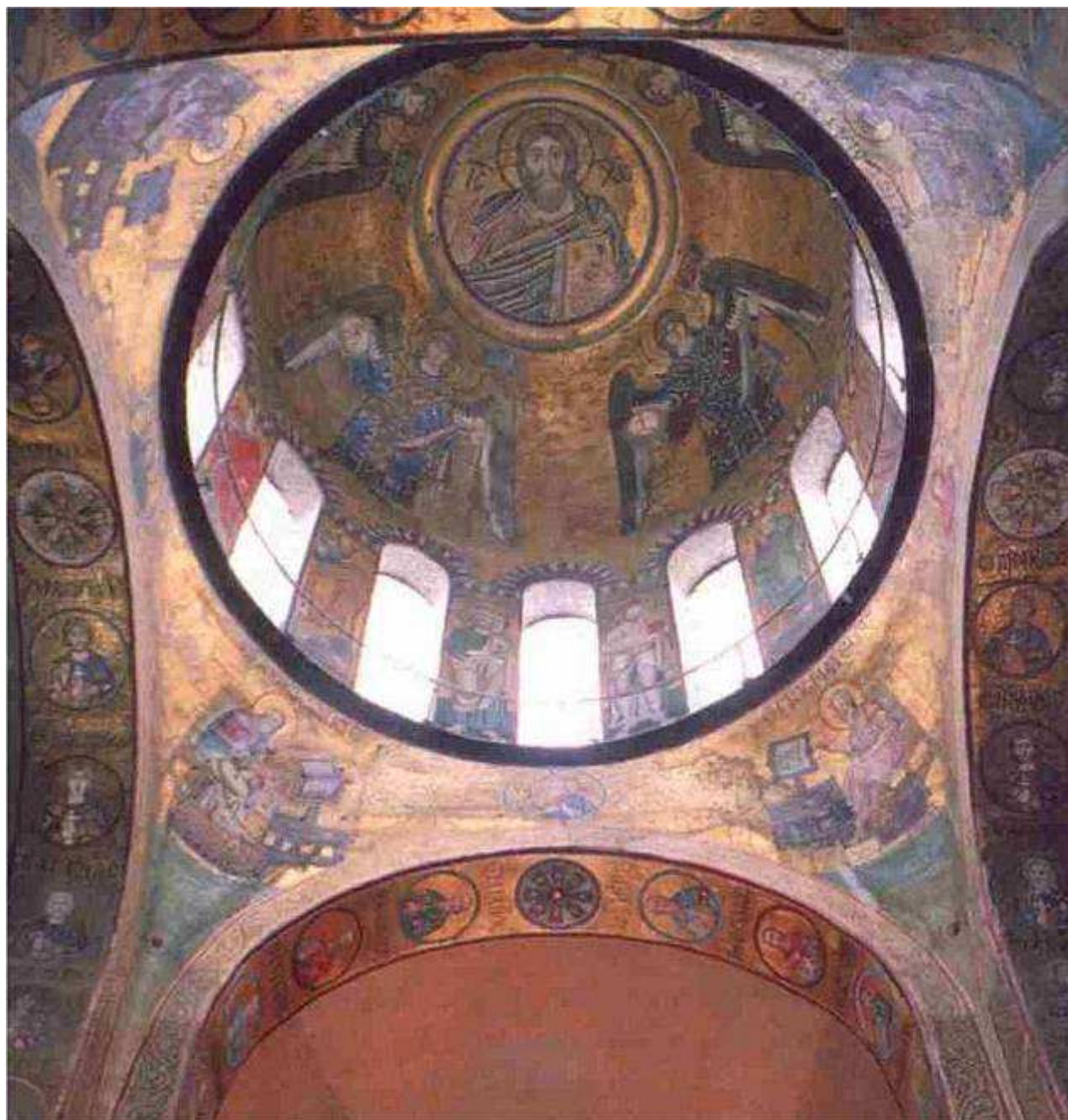
Niptér (Kristus myje nohy apoštolům), mosaika v chrámu Hosios Lukas, Řecko, 2.pol. 11.století

Kupole s mosaikou
Pantokratóra a koncha s
apsidou s mosaikou
Bohorodičky-oranty, po
1037,
Hagia Sofia, Kyjev

Bohorodička Oranta,
mosaika v konše hlavní
apsidy chrámu
Hagia Sofia v Kyjevě, po
1037

Kupole chrámu
Hagia Sofia v
Kyjevě: Kristus
Pantokratór,
andělé, mezi okny
tamburu
apoštolové, na
pendantivech
evangelisté, po
1037

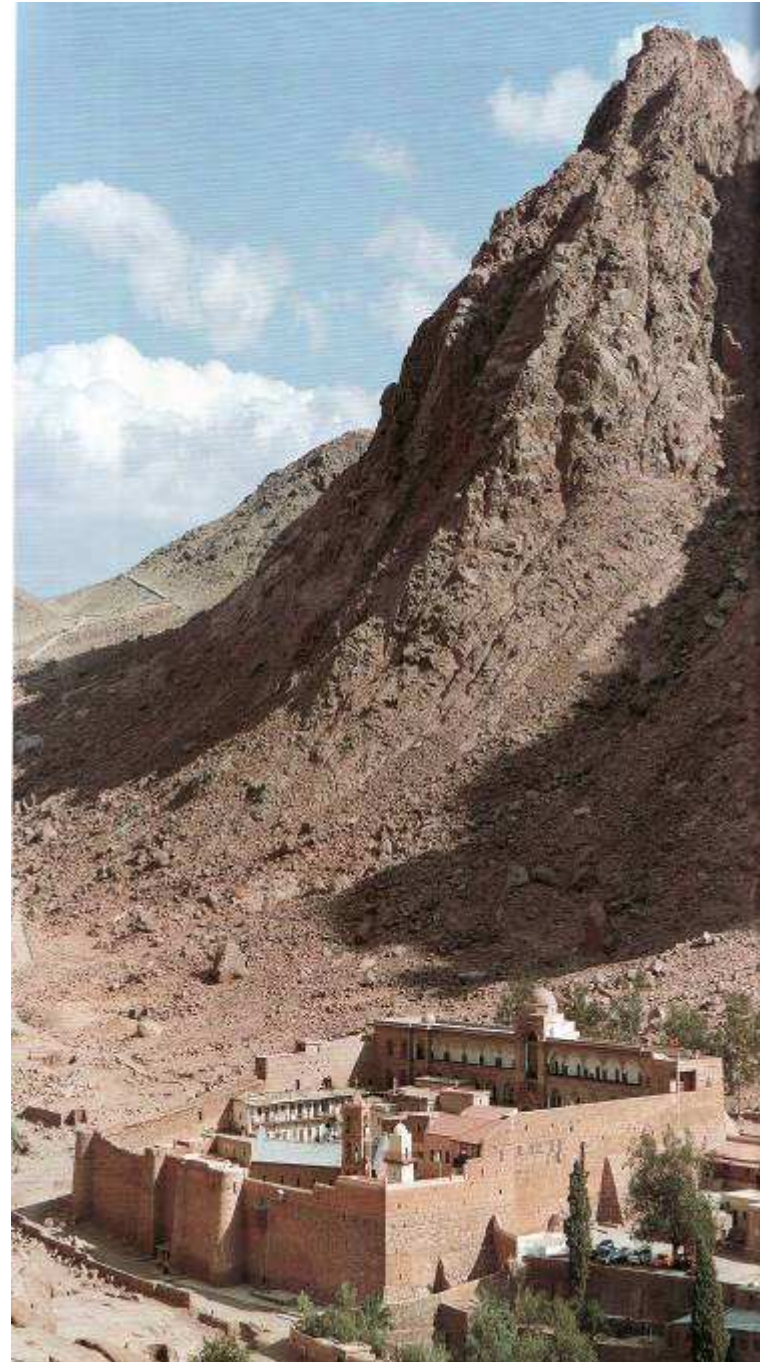

Evangelista Marek, mosaika
v pendantivu hlavní kupole
chrámu Hagia Sofia v
Kyjevě, po 1037

Zvěstování Bohorodičce, mosaika na triumfálním oblouku chrámu. Hagia Sofia v Kyjevě, po 1037

Klášter sv. Kateřiny na
Sinaji a jeho sbírka
nejstarších ikon.

Mosaika Proměnění Krista (Metamorfósis) v koně apsidy kathedrikonu kláštera sv. Kateřiny na Sinaji. 6.století

Bohorodička sdíťem, enkaustika,
ikona z 5.- 6.století.

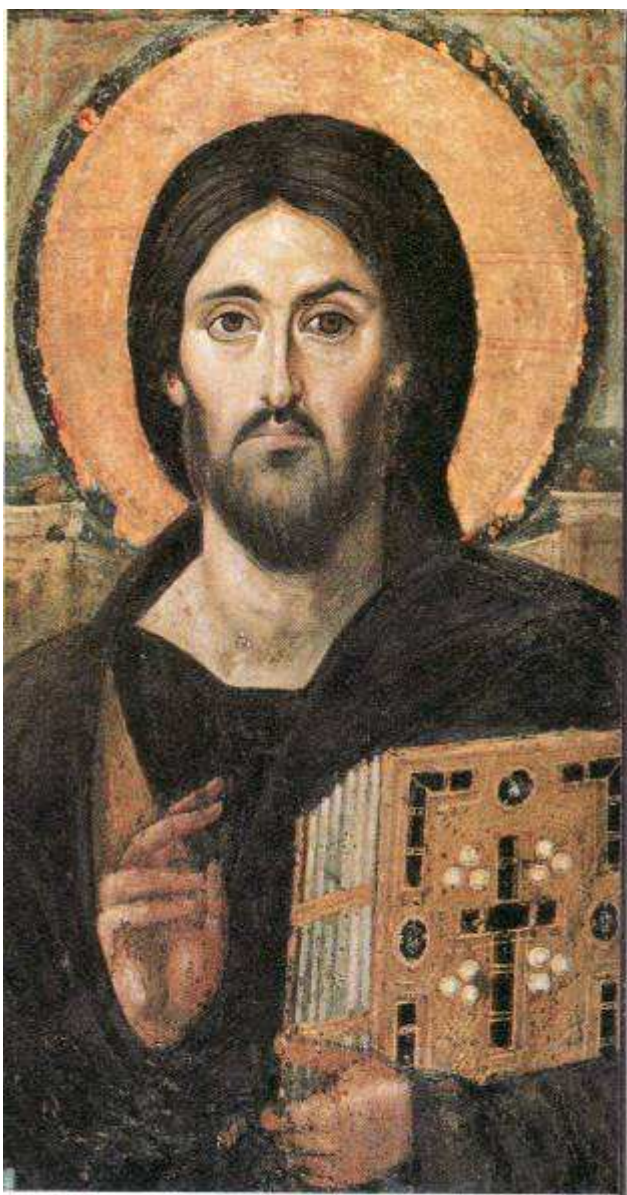
Dnes v muzeu v Kyjevě

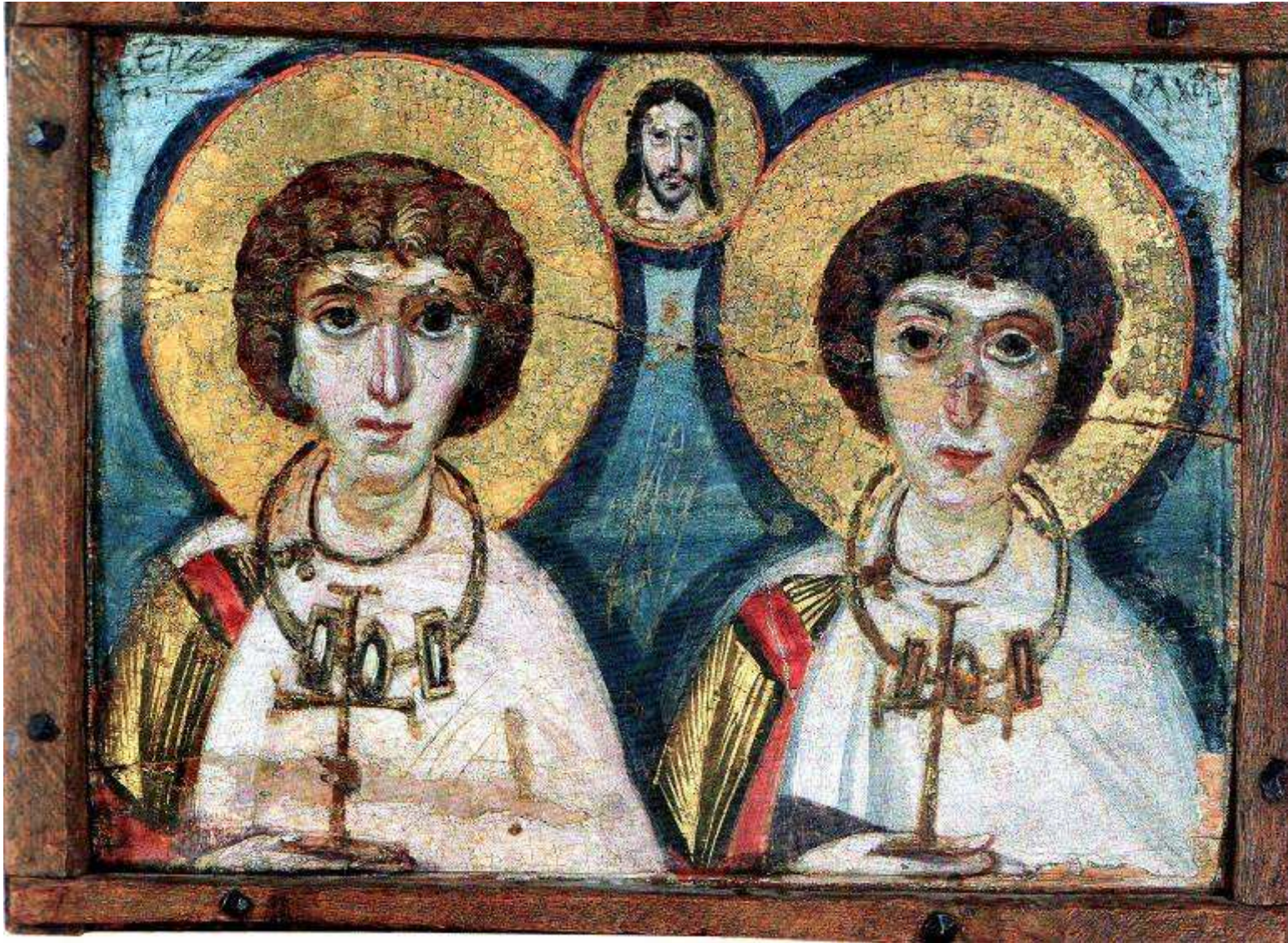
Ikona sv. Jana Předchůdce (Křtitele),
Sinaj, enkaustika, 5.století

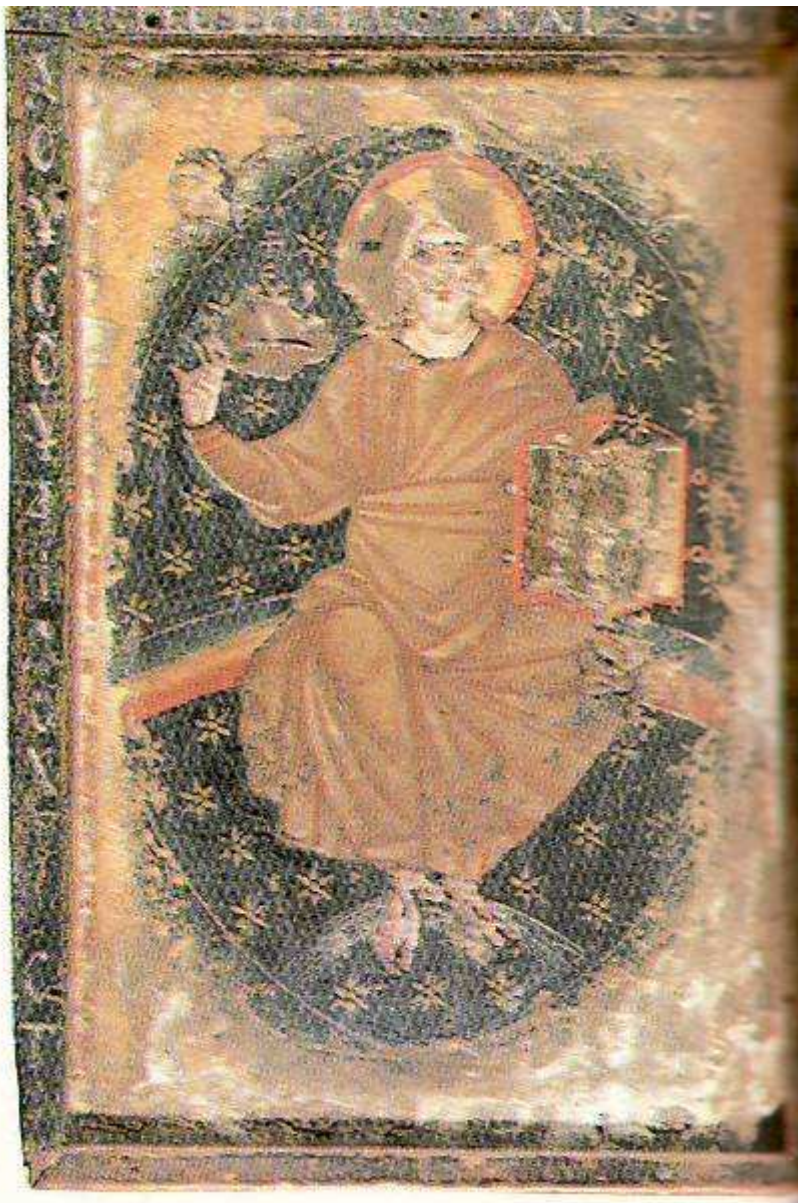
Ikona Bohorodičky se
sv. Jiřím a Theodorem
aanděly, Sinaj, enkaustika,
5.- 6. století

Ikona Krista Pantokratóra,
Sinaj, 6.století

Ikona sv.Sergia a Bakcha sMandyliem, Sinaj, tempera, 6.století

Ikona “Starý dnů”.Pantokratór a Emanuel.Sinaj, 6.-7.století

Ikona Nanebevstoupení
Krista, Sinaj, tempera,
9.století

Ikona Ukřížování Krista, Sinaj,
tempera, 9.století

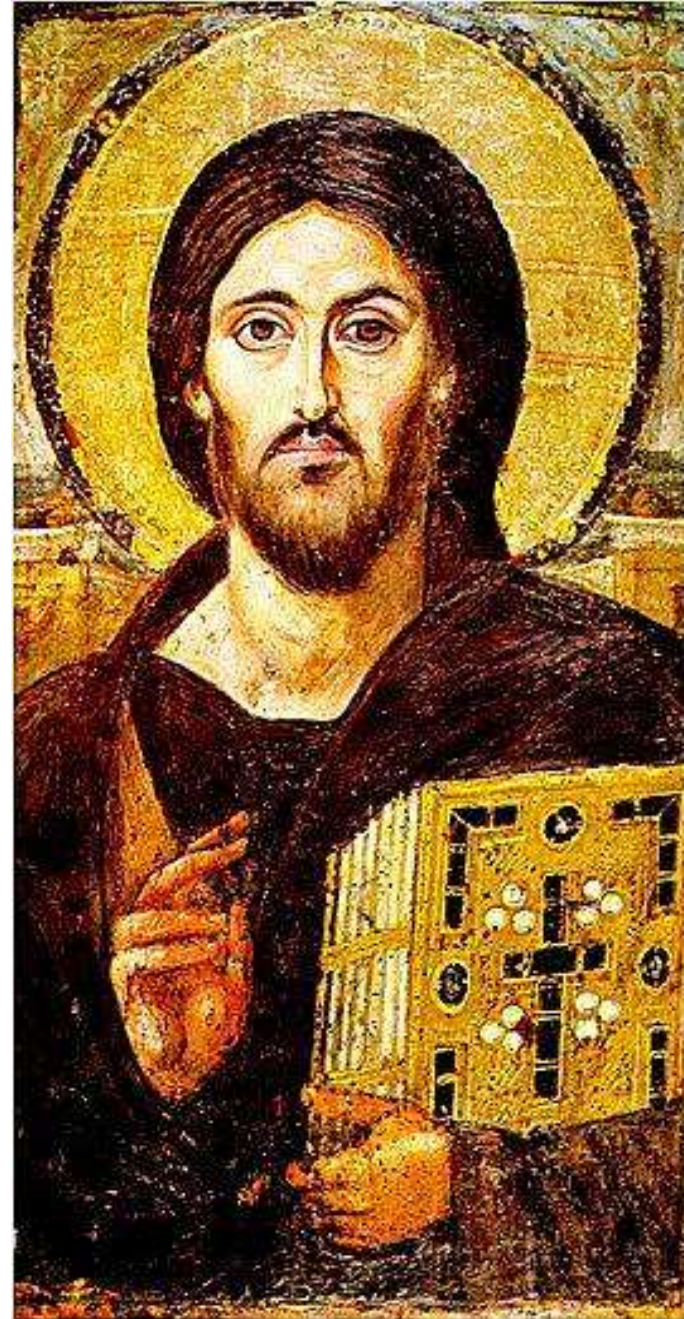
Ikona Ukřížování Krista,
Sinaj, tempera, 10.-
11.století

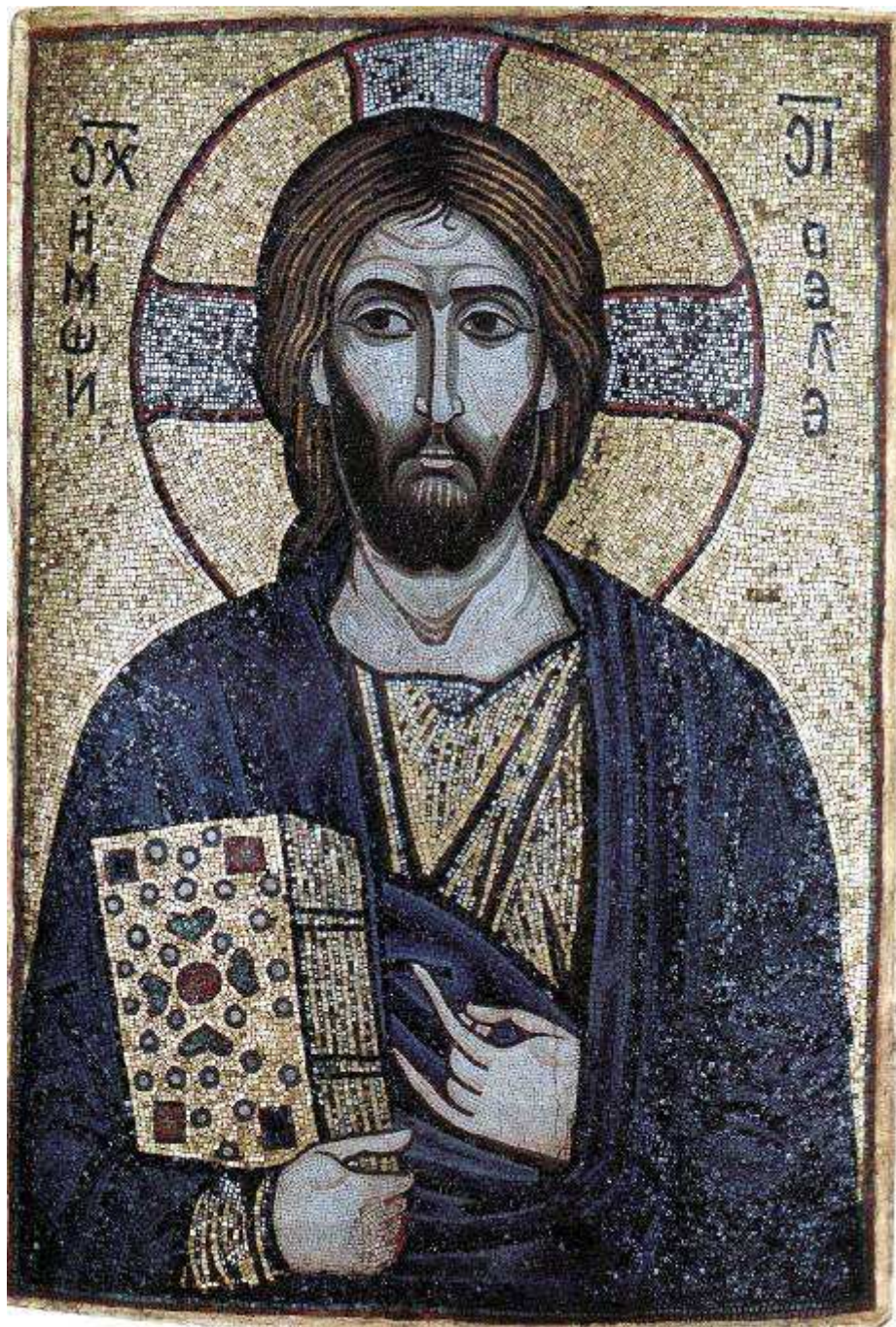

Ikona Žebřík Jana Klimaka,
Sinaj, tempera, 11.-
12.století

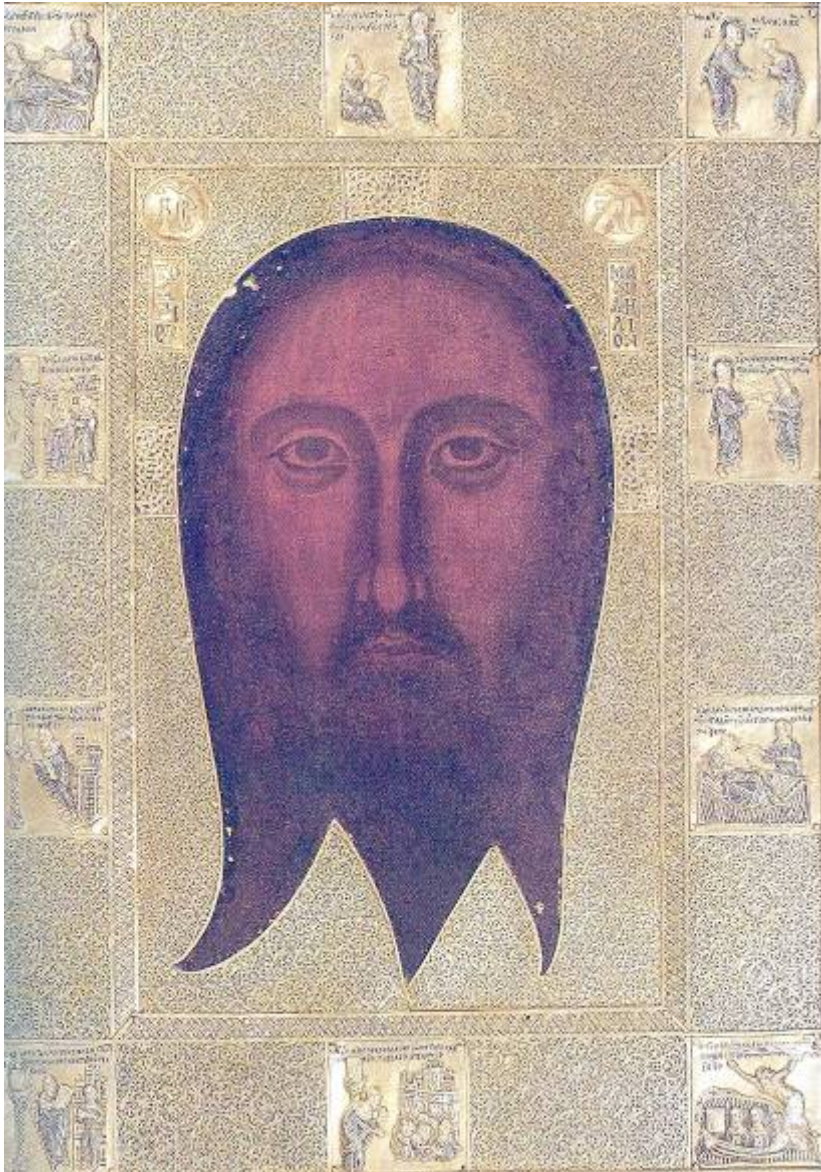
Ikonomografie Krista, Bohorodičky, Deésis

Ikona Krista Pantokratóra, Sinaj,
5.století

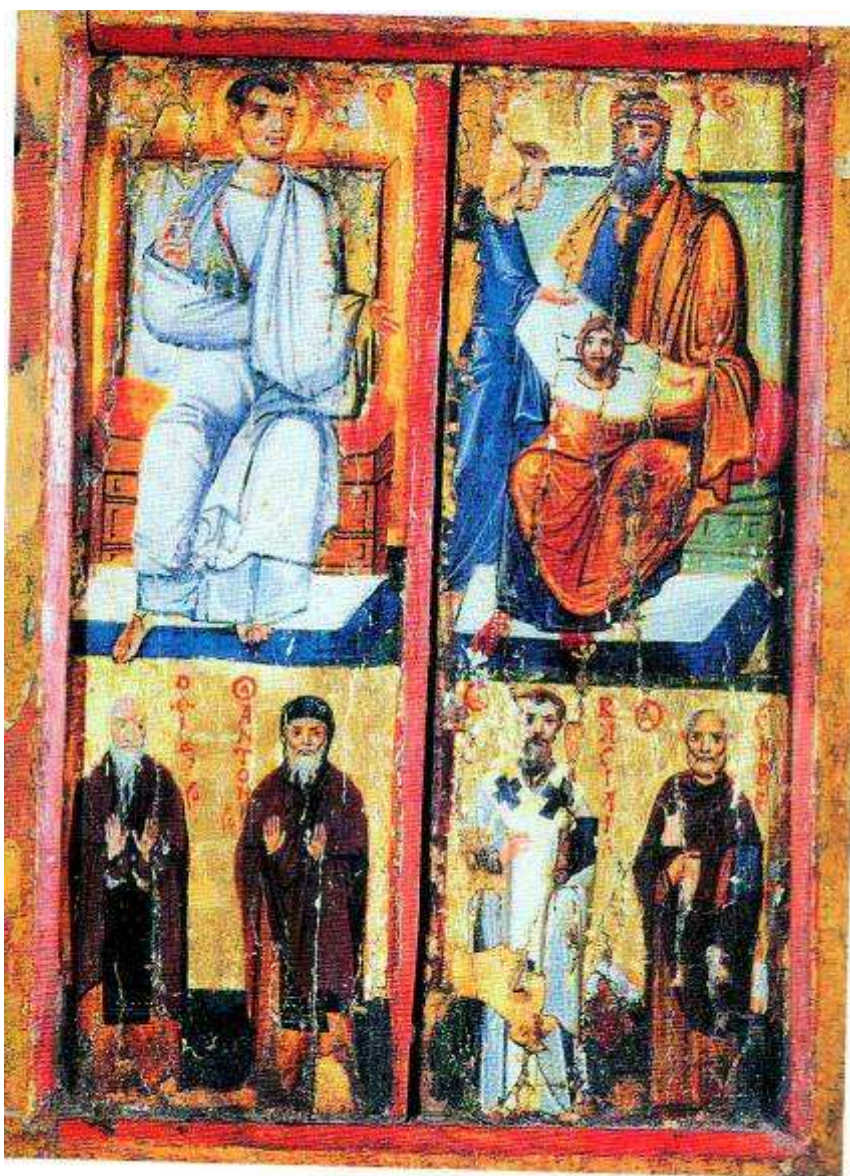

Krista Pantokratóra Eleémón, mozaiková ikona 1.pol. 12.století

Vera ikon Krista
(mandylion,
acheiropoiétos)) z kostela
S. Bartolomeo degli Armeni
v Janově, Byzanc, konec
13.století, stříbrný oklad
Italie konec 14.stol.

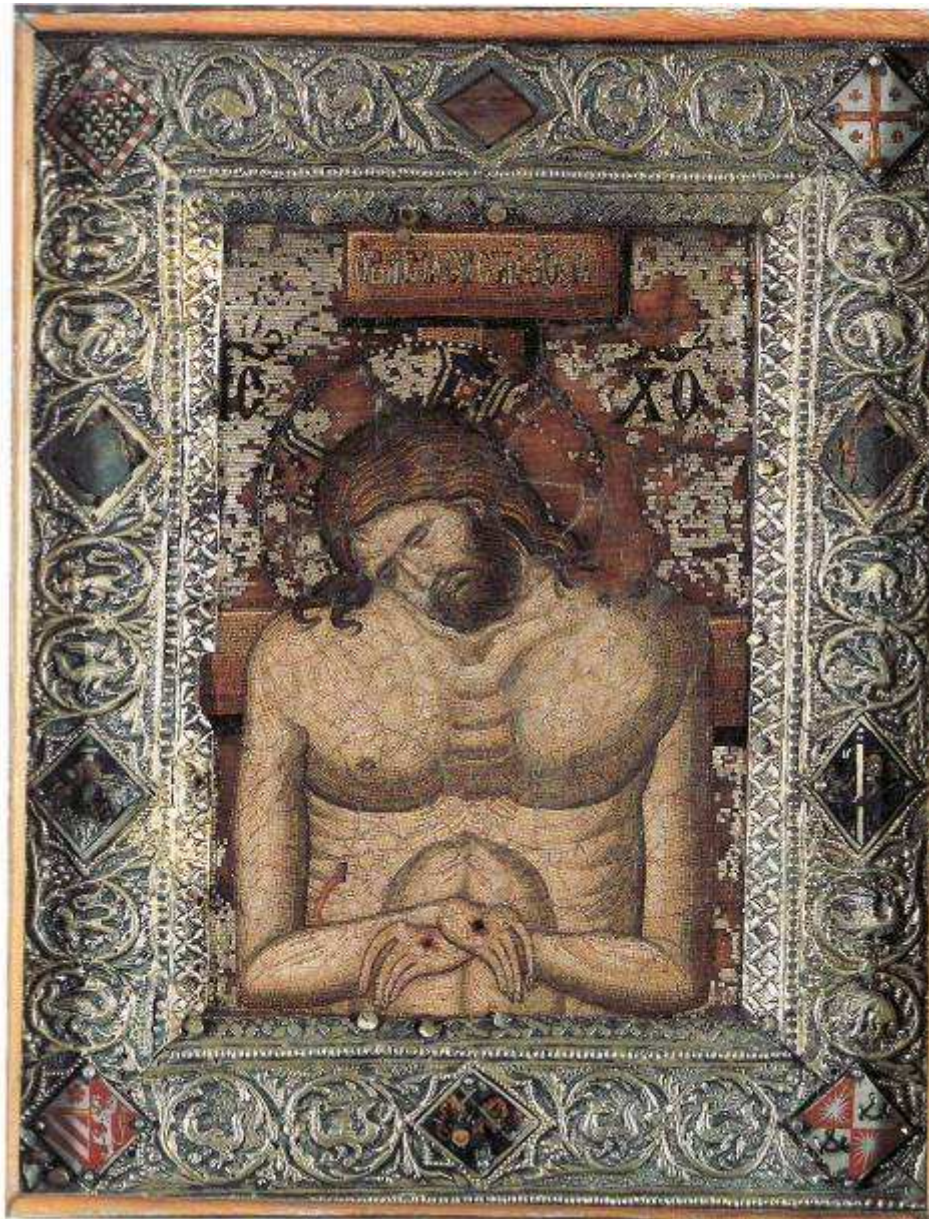

Historie vzniku Mandylia a světcí: Apoštol Tadeáš a král Abgaros (Konstantin II. Porfyrogenétos ?) s mandyliem. Snad křídlo triptychu, v jehož středu bylo dnes ztracené Mandylion.

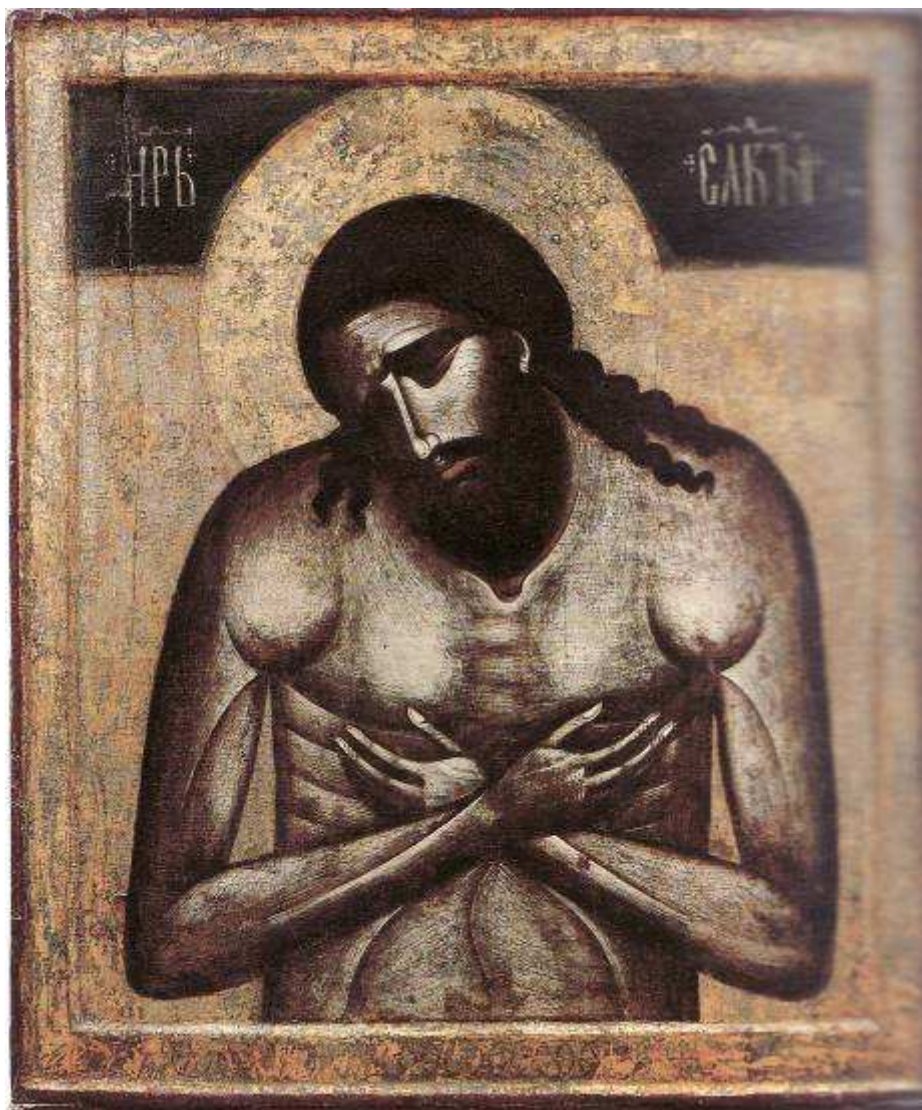
Konstantinopol nebo Sinaj, 9. stol.

Vera ikon Krista
(mandylion,
acheiropoiétos).
Slovanské území
13.století,
chován v
katedrále v
Laonu.

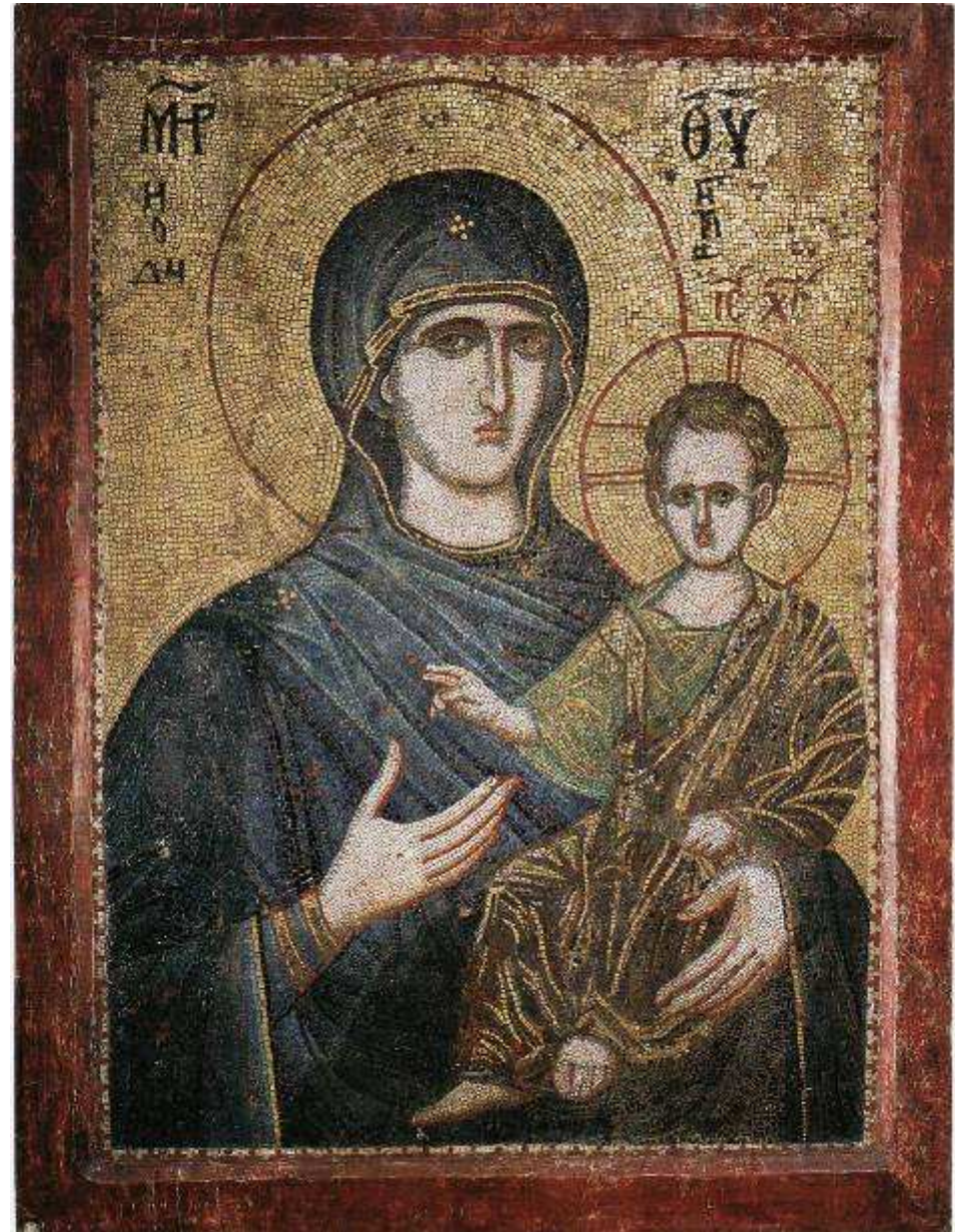
Ikona Krista Trpitele, (Akra Tapeinos, Basileos tés doxés), mosaiková ikona, chovaná v římském chrámu S.Croce in Gerusaleme, 13.století

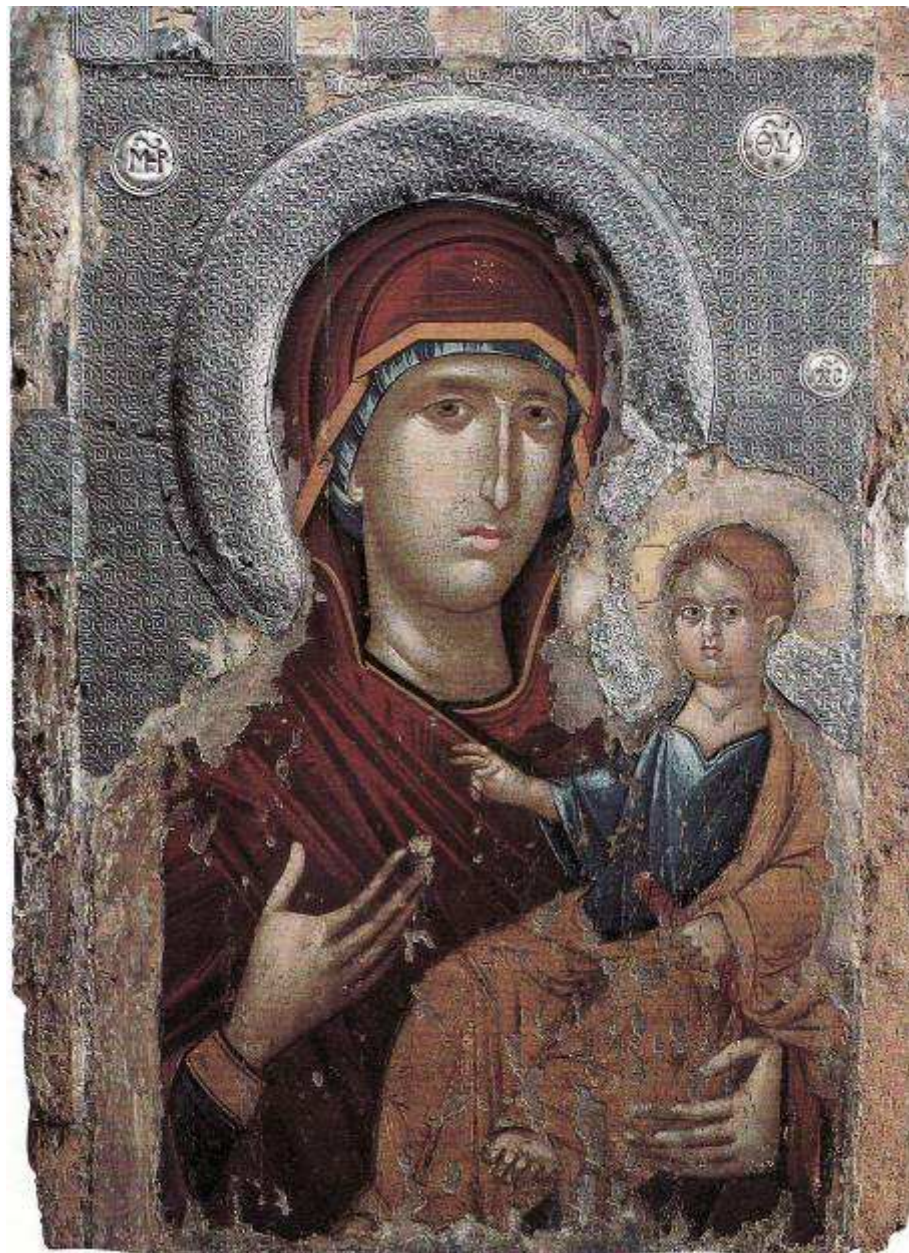

Ikona Krista Trpitele, (Akra Tapeinos, Basileos tés doxés, Car slavy)), Balkán, 14.století

Ikonografie Bohorodičky: 1. Hodegétria

Ikona Bohorodičky typu Hodegétria,
mosaiková ikona 14.století

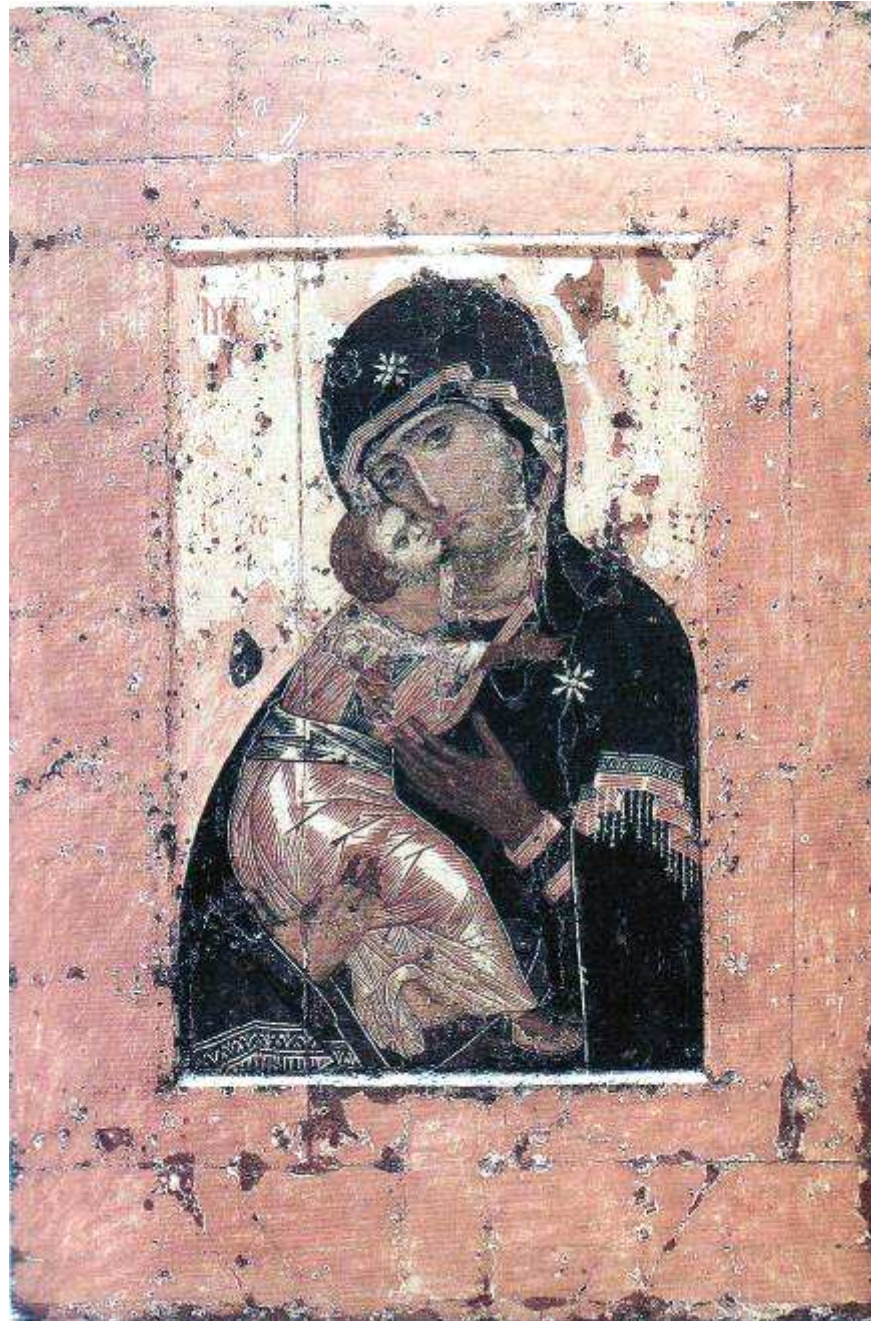
Ikona Bohorodičky se stříbrným okladem (basmou), 14.století

Bohorodička dexiokratúsa (s Ježíšem - Emmanuelem na pravé ruce), mosaiková ikona 14.století

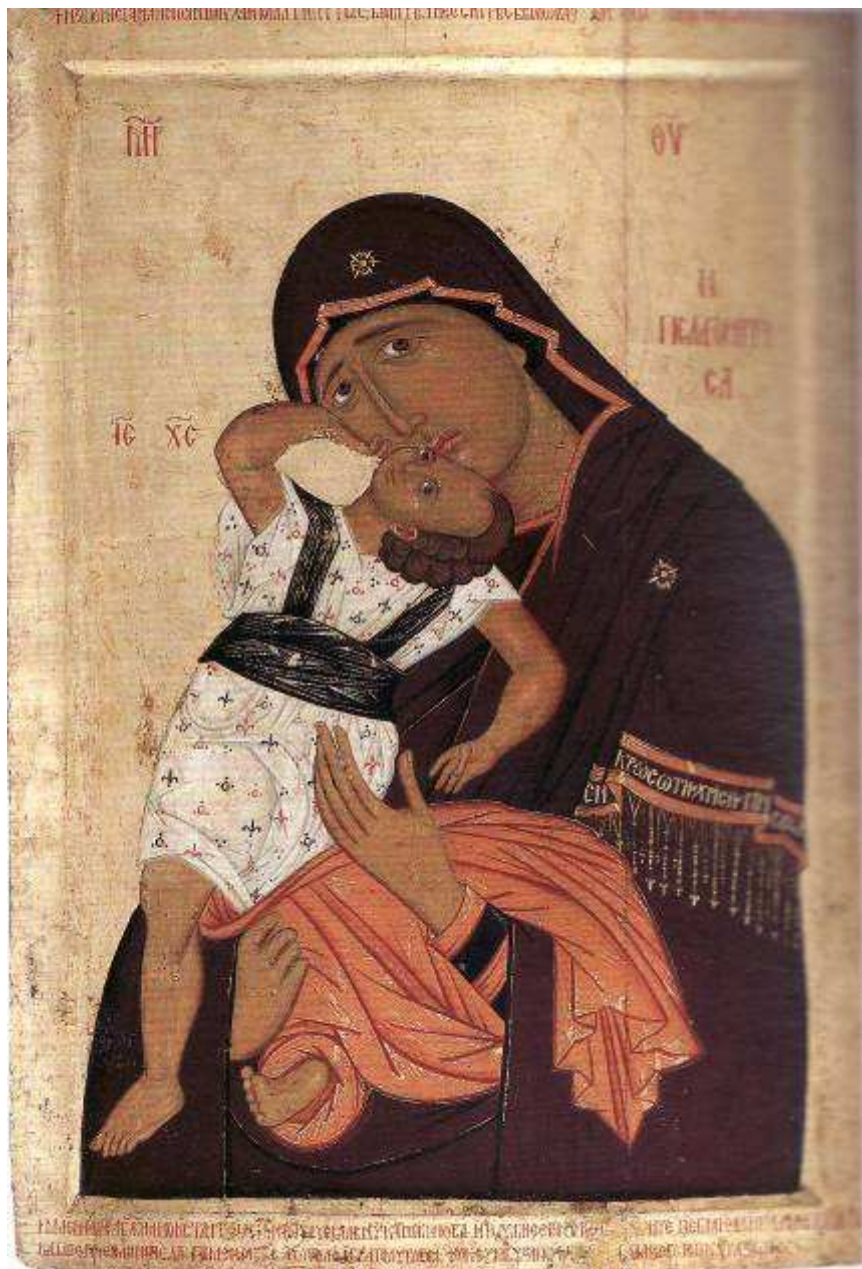
Ikonografie Bohorodičky: 2. Glykofilúsa

Bohorodičky Vladimírská typu
Glykofilúsa (sladce milující),
Konstantinopol, 12.století

Bohorodičky typu Glykofilúsa,
mosaiková ikona, Byzanc
12.století

Ikonografie Bohorodičky: 2. (Glykofilúsa) Pelagonitissa

Bohorodička Glykofilúsa typu
Pelagonitissa. Řecko, 13.
století

Ikonografie
Bohorodičky:

3. Platyterra
(Platytera tú uranú -
obsáhlejší než
nebesa)

Bohorodička Platyterra -
Blachernitissa, Sinaj, 12.století

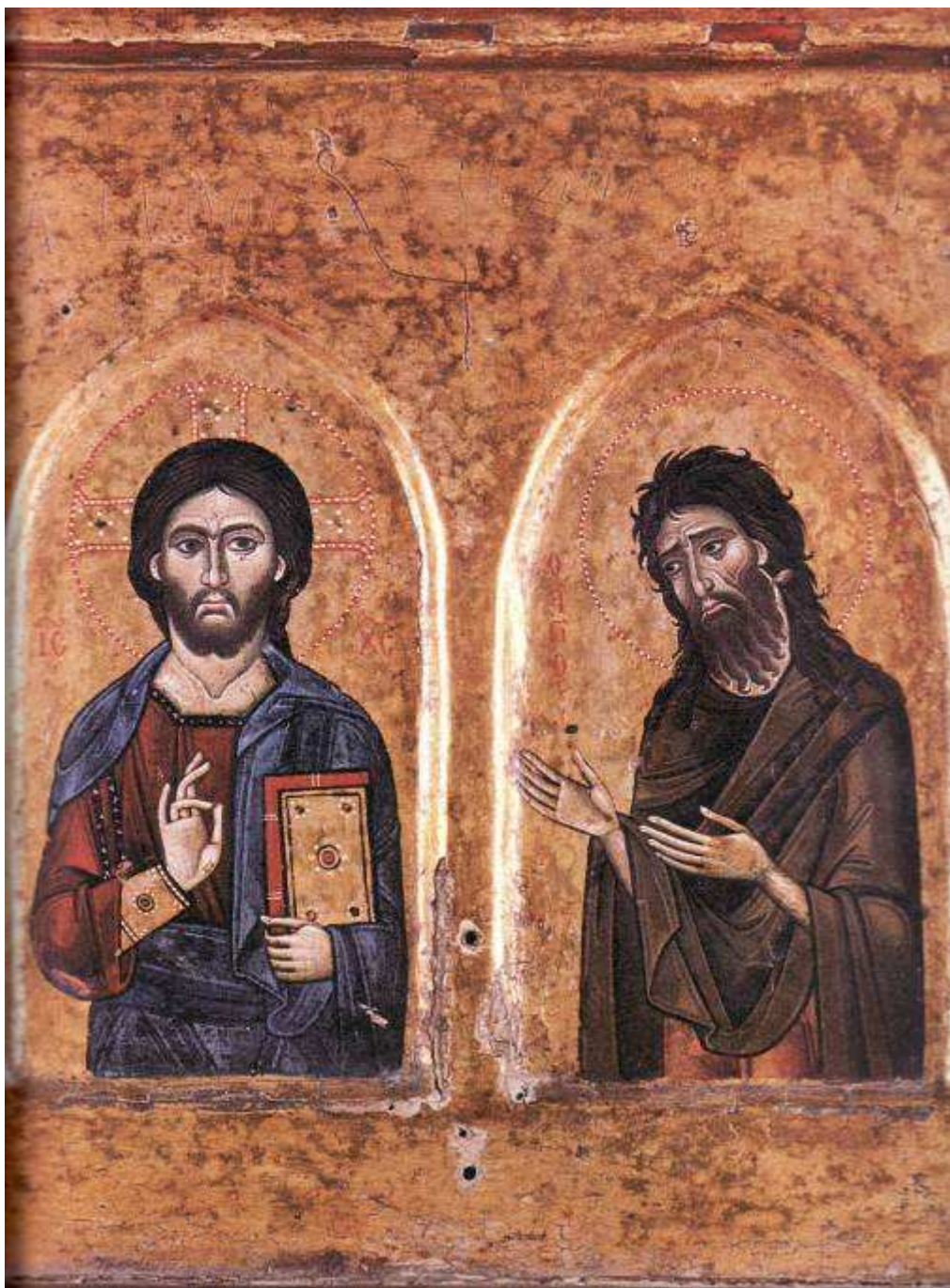

Bohoroďka bolestn,
14.století

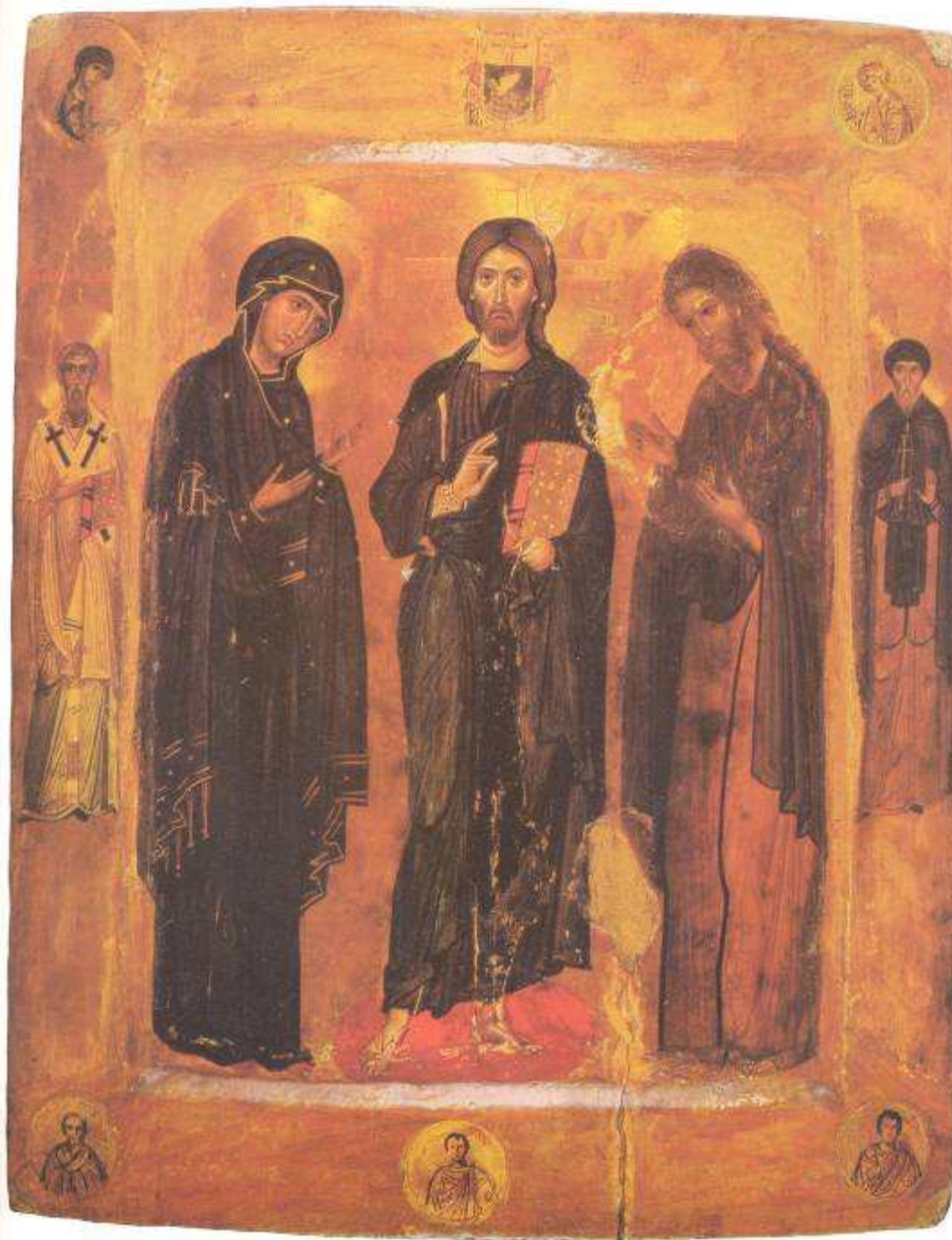
Počátky ikonografie ikonostasu: řada Deésis

Deésis: Kristus soudce s přímlyvci Bohorodičkou, Janem Předchůdcem, apoštoly a světci, Sinaj, 13.století

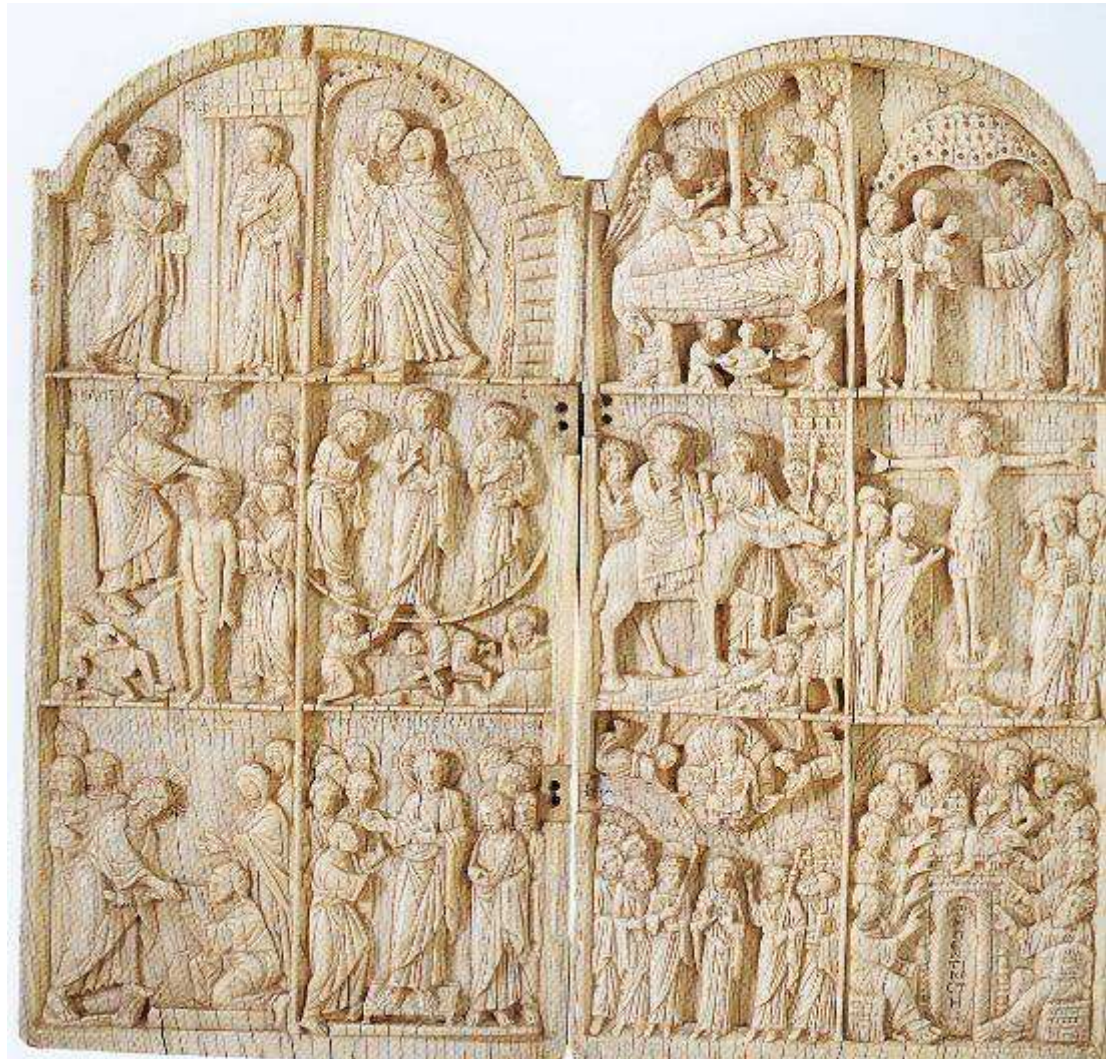

Deesis: Krista us s přímlyvcem
Janem Předchůdcem, detail
předchozího obrazu, Sinaj
13.století

Deésis: Kristus
soudce s přímlyvci:
Bohorodičkou a
Janem Předchůdcem
(Křtitelem), Sinaj,
12.století

Dódekaorton, dvanáct hlavních svátků církvevního roku

Dvanáct hlavních
svátků,
slonovinové
diptychon,
9.století

Metamorfósis,
Proměnění Krista, část
svátkové řady ranného
ikonostasu s Deésí
uprostřed, Sinaj,
12.století

První část svátkové řady se svátky Zvěstování Bohorodičce (Euangelismos), Narození Krista (Gennésis), Obětování Krista v chrámě (Hypapanté - Setkání Krista se starcem Symeonem), Křest Kristův (Baptisis), Proměnění Krista (Metamorfósis), Vzkříšení Lazara. (Egersis tú Lazarú).
Konstantinopol, 14.století

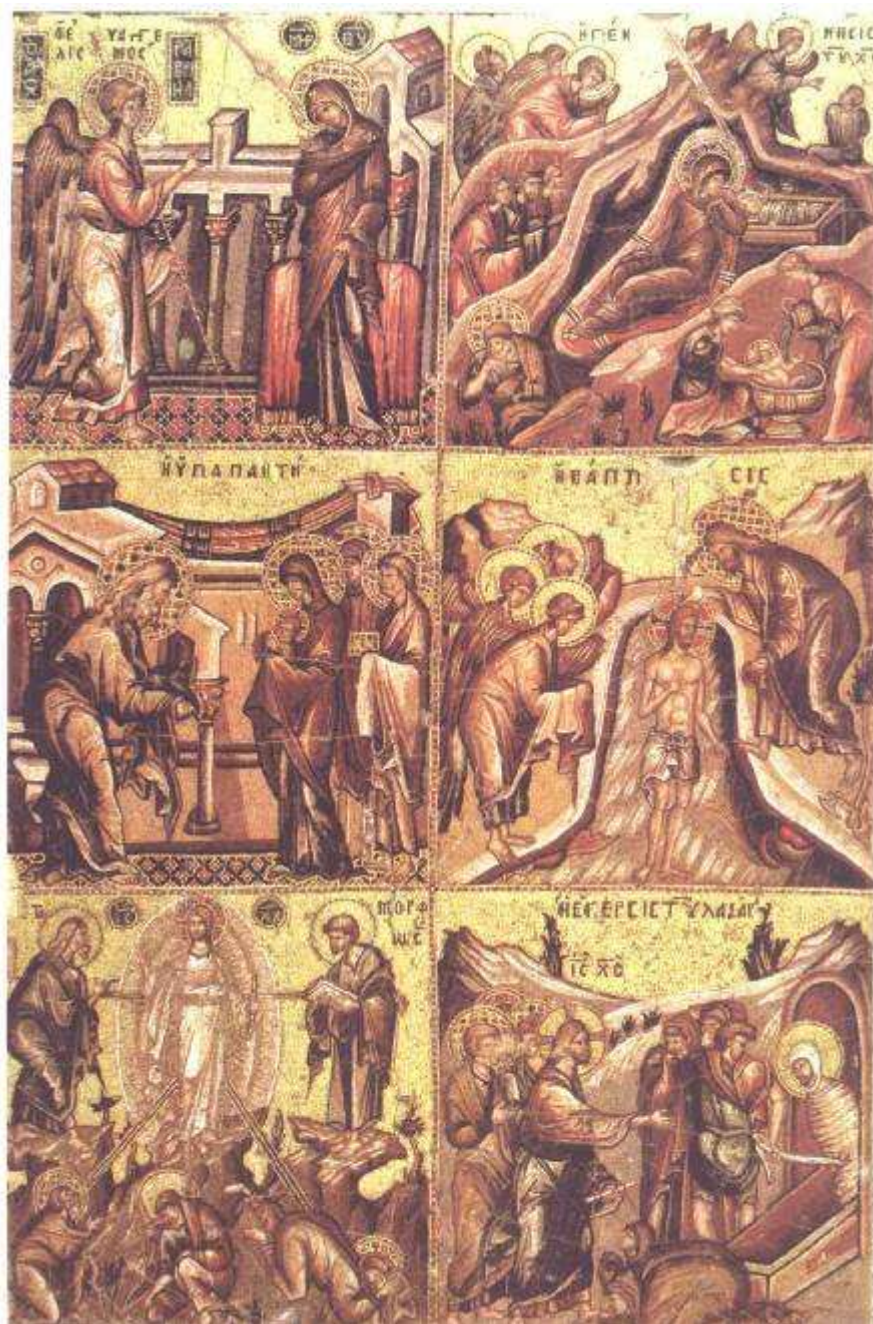
Druhá část svátkové řady se svátky Poslední večeře (Mystikos deipnos, repr. jen pravá část), Ukřižování (Staurósis), Sestoupení Krista do pekel (Anastásis, vzkříšení starozákonních spravedlivých), Nanebevstoupení Krista (Análepsis), Seslání Ducha svatého (Pentékosté, padesátnice), Zesnutí Bohorodičky (Koimésis) . Konstantinopol, 14.století

obverse

Hexptych s dvanácti hlavními svátky, na rubu sv.Petr a Pavel, archandělé a hierarchové. Konstantinopol, 14.století (narozdíl od předchozího je zde na místě Poslední večeře vyobrazen Vjezd Kristův do Jeruzaléma).

Dvanáct hlavních svátků,
první část: Zvěstování,
Narození, Setkání se
Symeonem, Křest,
Proměnění, Vzkříšení
Lazara.

levá polovina mosaikového
diptycha, Konstantinopol
1. pol. 14. století, dnes
Firence, Museo del
Duomo

Druhá část dvanácti
hlavními svátky: Vjezd
Kristův do Jeruzaléma ,
Ukřižování, Sestoupení do
pekla, Nanebevstoupení,
Seslání Ducha sv., Zesnutí
Bohorodičky.

Pravé křídlo diptycha,

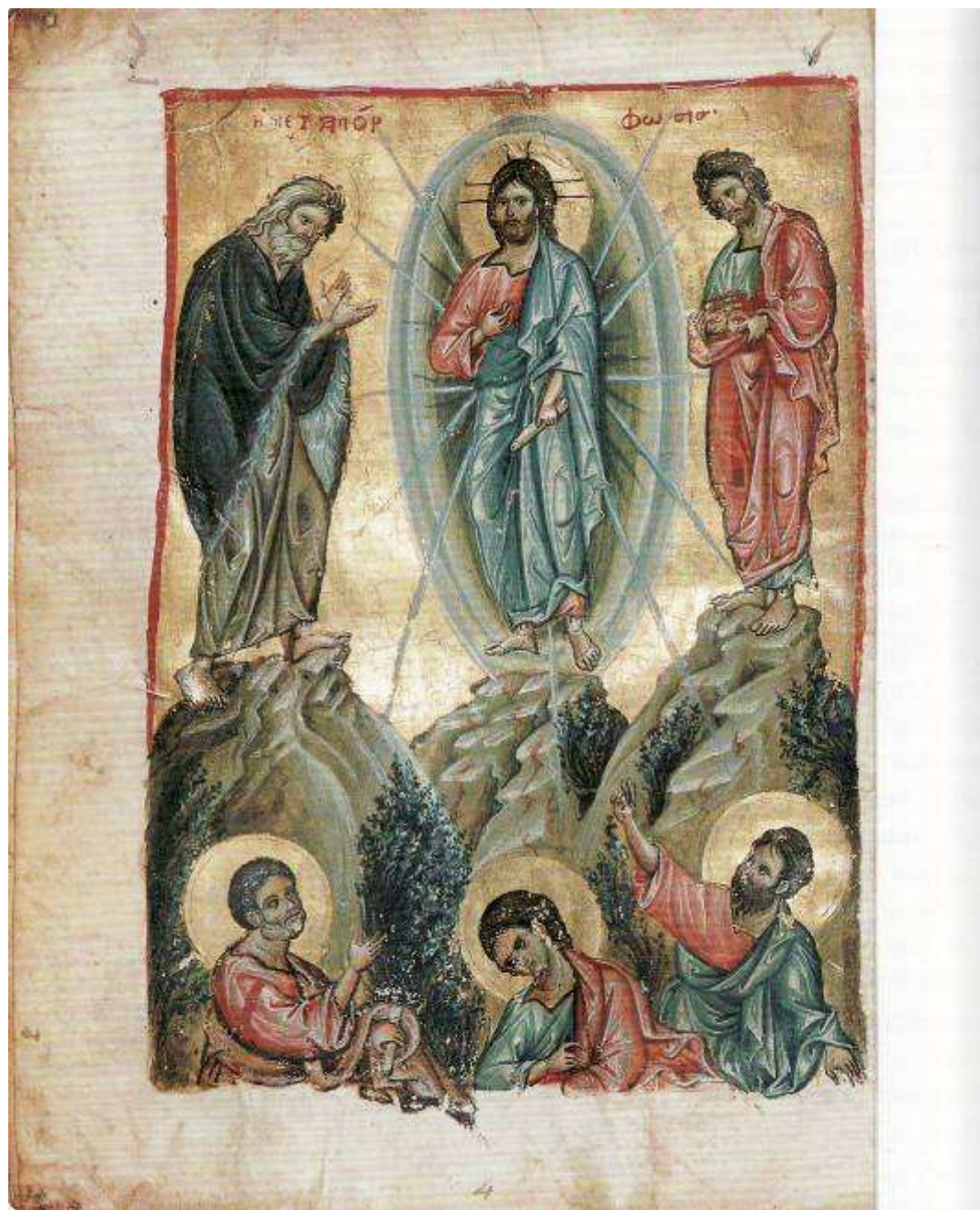
Konstantinopol, 14.století

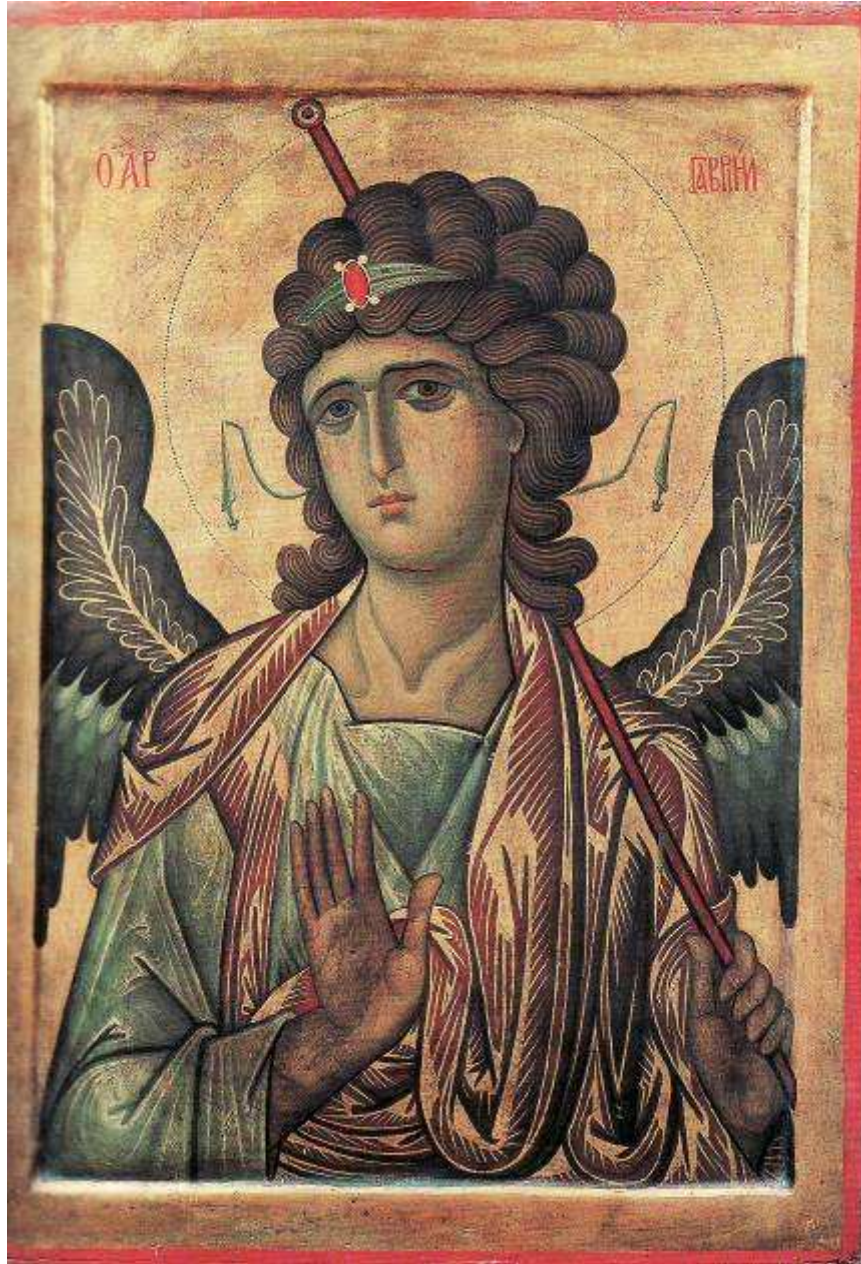
Zvěstování Bohorodičce,
mozaiková ikona,
Konstantinopol, počátek
14.století

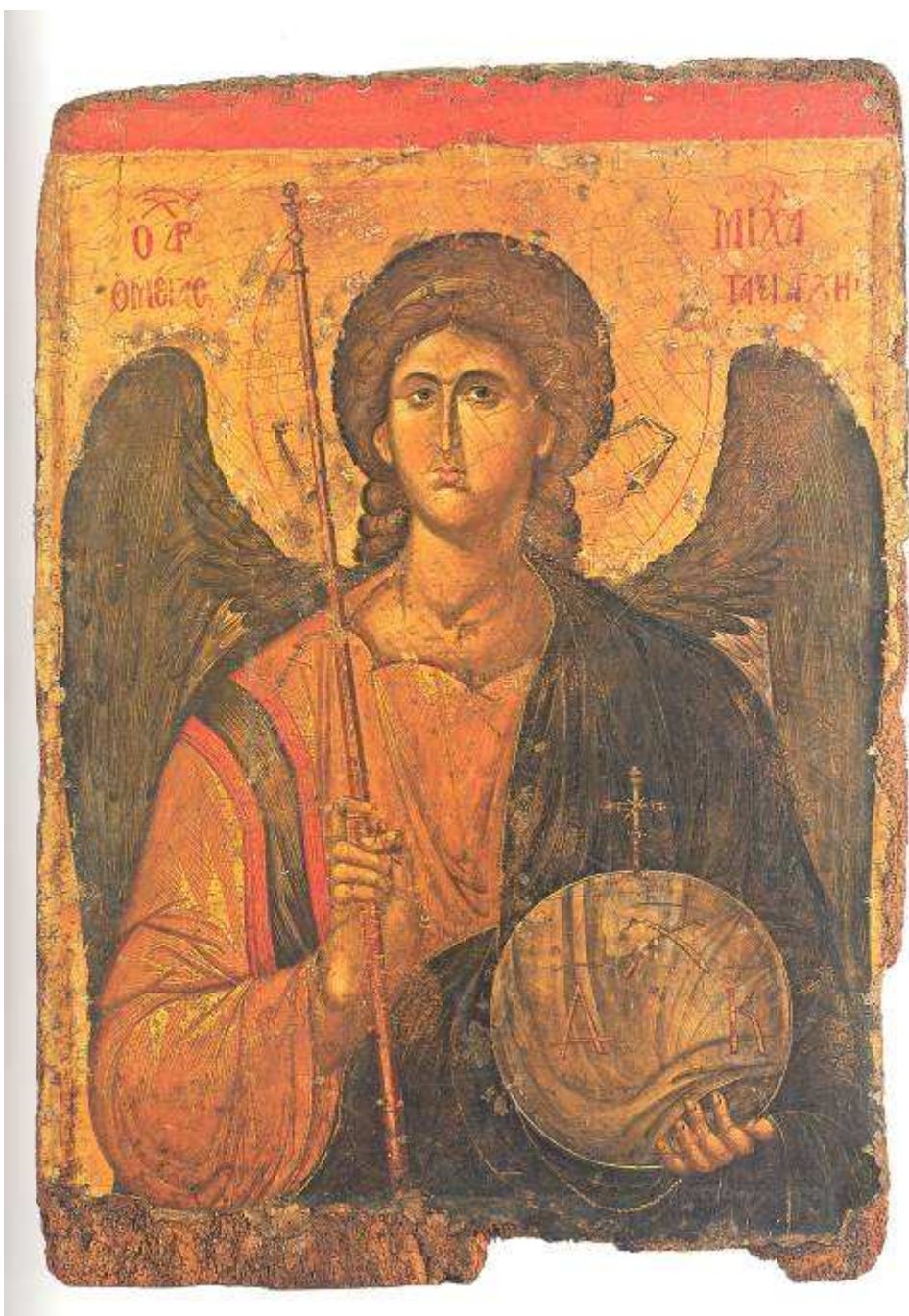
Zvěstování Bohorodičce,
královské dveře ikonostasu,
15.století

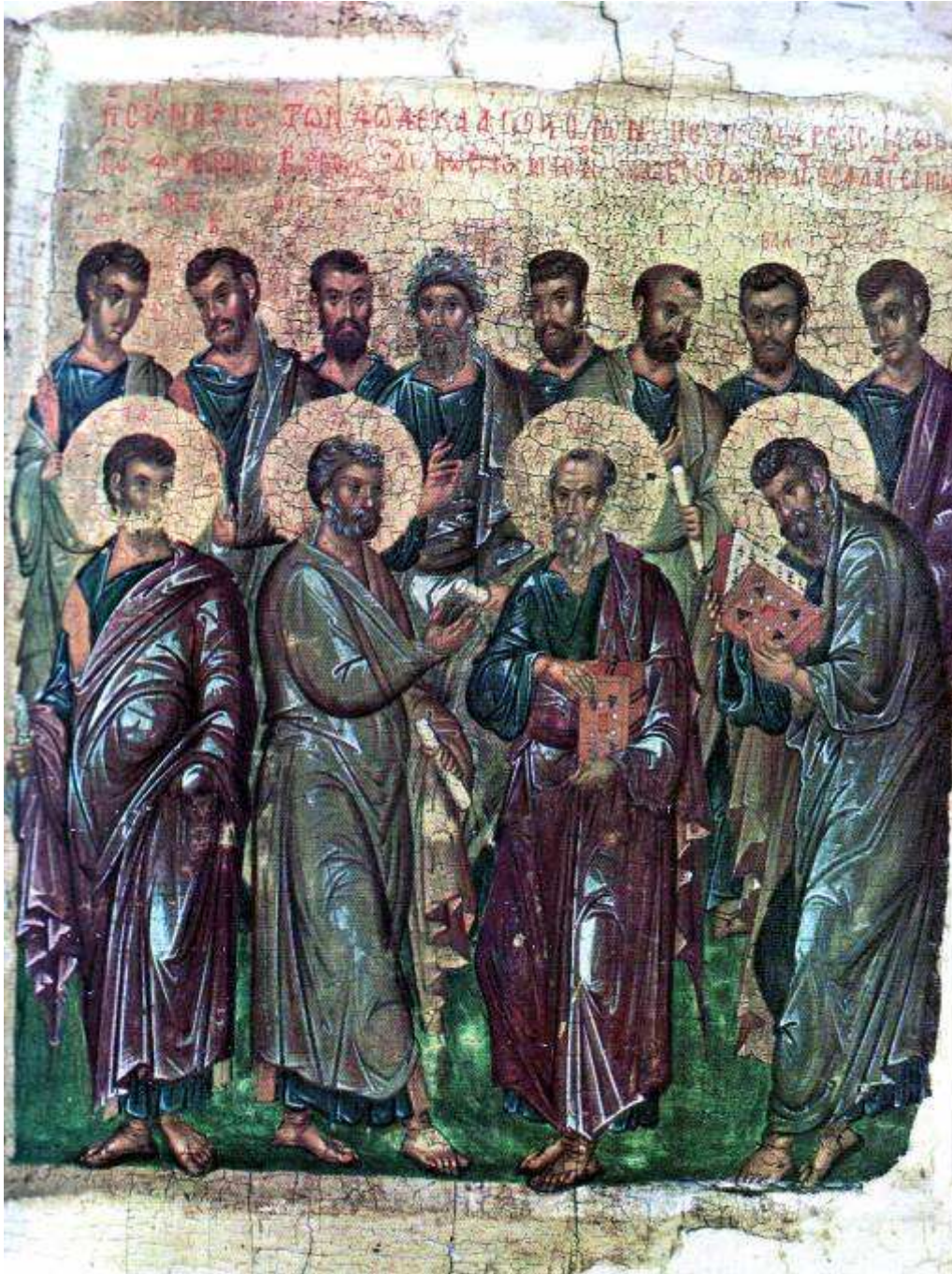
Metamorfósis -Proměnění
Krista na hoře Tábor,
iluminace Tetraevangelia,
14.století

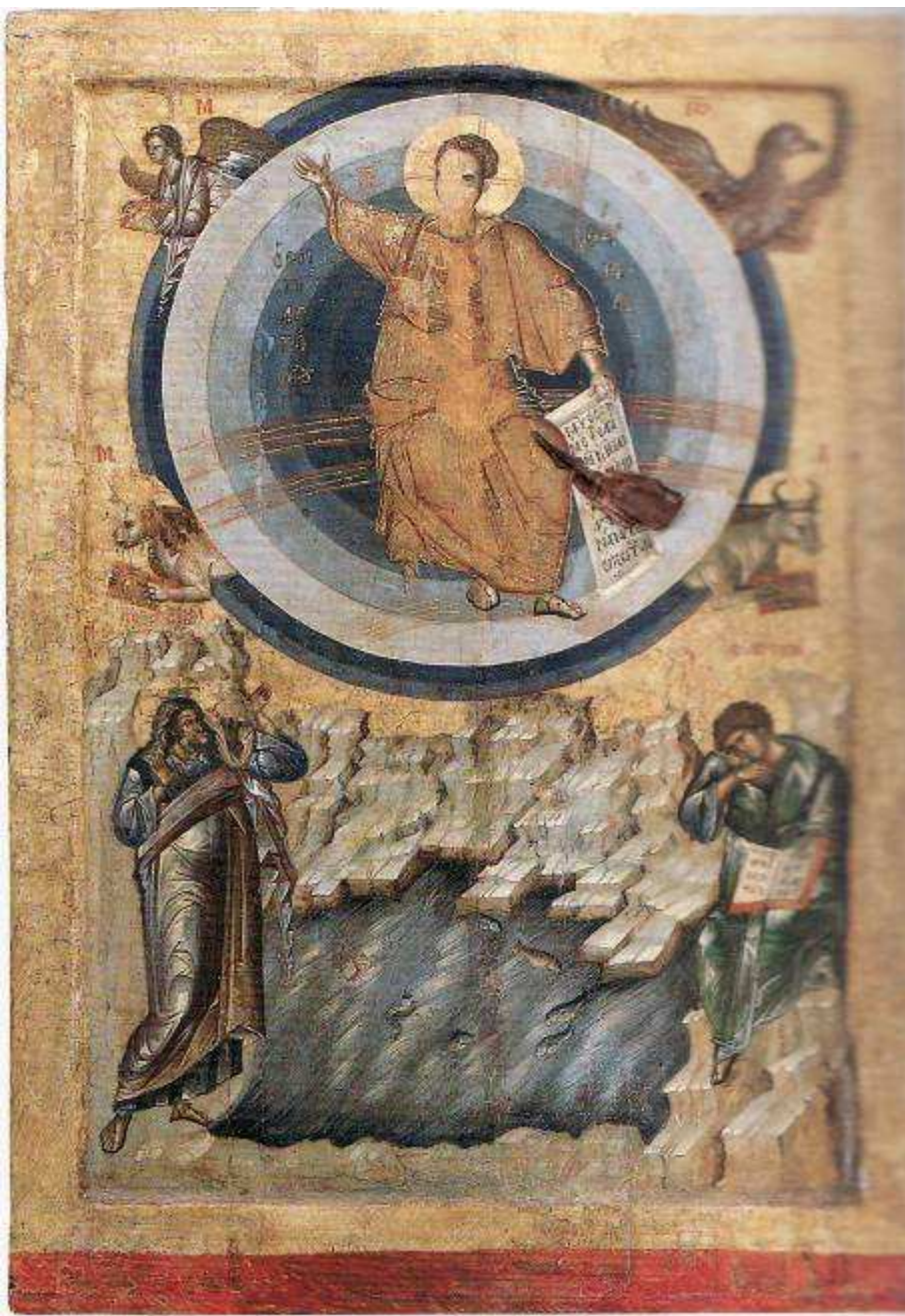
Ikona archanděla Gabriela,
Sinaj, 13.stol.

Ikona archanděla Michaela
Konstantinopol, 13.stol.

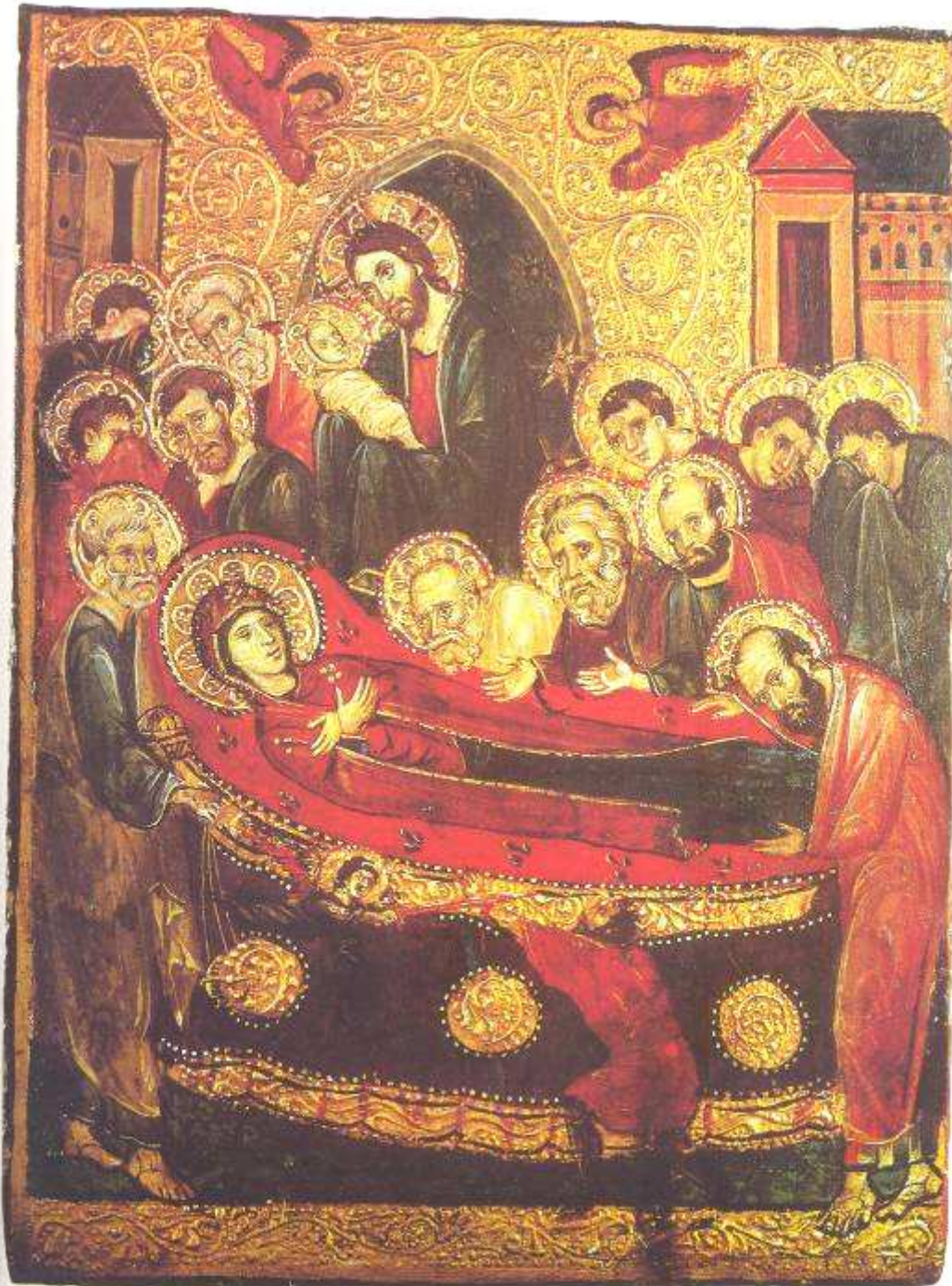
Apoštolové,
Konstantinopol,
13.- 14. stol.

Vidění Ezechiellovo, Soluň,
mezi 1371 a 1393.

Ikona sv.Sergia a Baccha,
křižácké umění, S.Jean de Acre,
c.1280

Zesnutí Bohorodičky
(Koimésis), křižácké umění,
S. Jean de Acre, c.1280

Iluminované rukopisy

Ukřižování Krista s Longinem a
Stefatonem, Chludovský žaltář,
10.stol.

Kristus v zahradě Getsemanské, Chludovský žaltář, Konstantinopol 10.stol.

Klanění tří králů, iluminace v Menologiu Basila II. Rukopis vznikl v Konstantinopoli mezi r.979 - 984.

Žehnající Kristus,
Lekcionář, rukopis kolem
r. 1000

Obětování Izáka, Kosmas Indikopleustés, Křesťanská ikonografie, Rukopis z počátku 11. století.

Vidění Ezechielovo, Homilie
Řehoře Naziánského, Rukopis
z let 1136-1155.

Král David s personifikacemi
Moudrosti a Proroctví, list ze
Žaltáře ? , Konstantinopol
2.pol.13.století

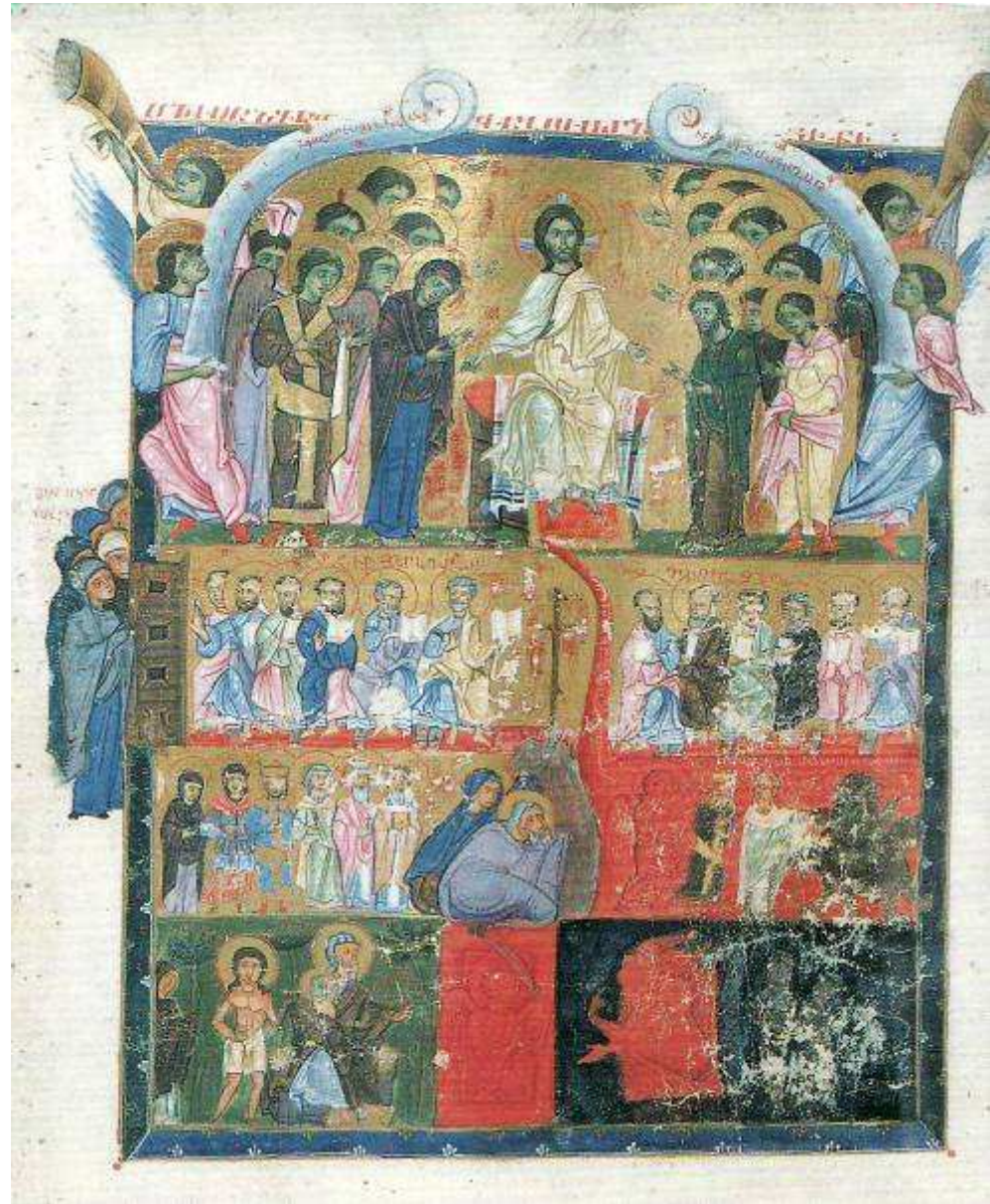
Sv. Lukáš a Jakub, Petr a Jan Theol., rukopis Praxapostolos, Konstantinopol, c.1280 - 1303, dnes Vatikánská knihovna.

Evangelista Matouš,
Radoslavovo
Tetraevangelion, Srbsko
1429

Armenie

T'oros Roslin, Poslední soud,
Tetraevangelion.
Armenie 1262

ITALIE

Giovanni da Gaibana, Narození
Krista, Epištolář, Bologna 1259

Gentile Bellini, Kardinál Bessarion u svého relikviáře sv.Kříže (staurothéka)

Relikviář sv. Kříže (Staurothéka)
kardinála Bessariona, který vyobrazil
Gentile Bellini na předchozím obr.

Konstantinopol, 14. století. (noha
Benátky, 15. stol.)

Dnes Galerie Accademia, Benátky